Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

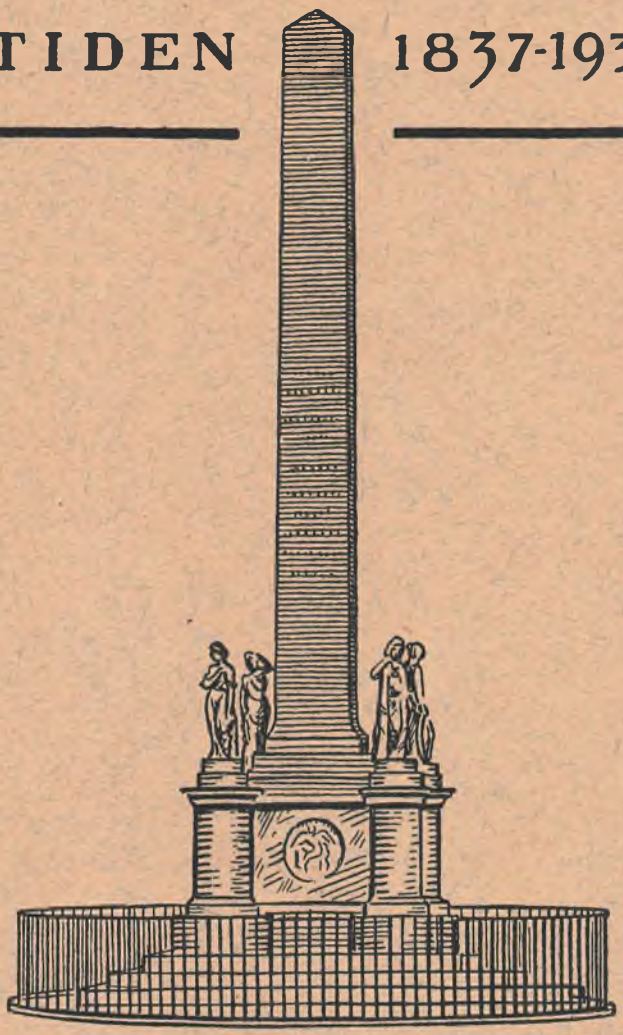
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRED. NØRGAARD OG HANS JENSEN

VENSTRES HISTORIE I DANMARK

TIDEN 1837-1937

Hefte Nr. 17

KULTURHISTORISK FORLAG

i Fredericia. Berntsen lod Bladet sende til Arendrup med Forespørgsel om, hvorvidt han kunde vedkende sig disse Udtalelser. Der kom omgaaende bekræftende Svar, og Arendrup føjede saa stærke Udtryk til, at Berntsen indstillede ham til Afsked, hvad han fik, da ogsaa Kongen fandt den paakrævet. Ogsaa andre Forhold vakte Strid. Men i det hele vandt Berntsen Anerkendelse som Forsvarsminister. Han kunde optræde med Fasthed, og hans elskelige Fremtræden og store Menneskelighed førte ham over mange Vanskeligheder.

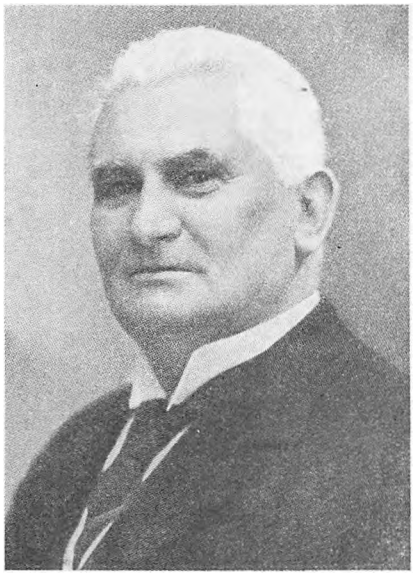
SKATTELOVE, LOV OM MENIGHEDSRAAD OG ANDET LOVGIVNINGSARBEJDE

Statens økonomiske Forhold voldte Ministeriet adskillige Bryderier. De tidligere Aars rige Lovhøst, Bankkrisen og Støtten til Bondestandens Sparekasse havde trukket store Veksler paa Finanskassen. Det blev Neergaard, der nu som senere maatte bringe Orden i Finanserne. Da han i Oktober 1910 forelagde Finanslovforslaget for 1911—12, oplyste han, at Statsregnskabet for 1909—10 viste et Underskud paa en saa anselig Sum som 51 Mill. Der maatte da spares, men ogsaa nye Skatter var nødvendige. I Februar 1911 forelagde Neergaard da nogle Skattelove, bl. a. om Afgift paa offentlige Forestillinger (spottende kaldt »Kulturskatten«) og en Stempelafgift. Ialt vilde Forslagene give en Merindtægt paa 3¾ Mill. aarligt. Hertil kom et Forslag om Forhøjelse af Statsbanetaksterne paa 4 Mill., en Indtægt, der dog snarere maatte betegnes som øget Betaling for, hvad Statsbanerne ydede, end som et nyt Skattepaalæg. Under Behandlingen ændredes Forslagene ret betydeligt, uden at det økonomiske Resultat væsentligt forandredes. I Landstinget undlod Højre i Marts 1911 at stemme for Finansloven og protesterede derved mod Regeringens »efter vor Overbevisning uforsvarlige Finanspolitik«.

I næste Samling maatte Neergaard paa ny gaa Skattevejen. I Oktober 1911 gjorde han i en tre Timer lang Tale Rede for Statens økonomiske Stilling, forelagde Finansloven og fremsatte fire nye Skattelovforslag: en Forhøjelse af Ølbeskatningen og af Spiritusafgiften, en Stempelafgift paa Cigaretter og en Forhøjelse af Formue- og Indkomstskatten til Staten. De fire Love ansloges til at ville give en Merindtægt paa henholdsvis 2,540,000 Kr., 3,109,000 Kr., 720,000 Kr. og 4,500,000 Kr., ialt 10,869,000 Kr.

J. C. Christensen spaaede i sit Blad »Tiden«, der begyndte at udkomme

1. April 1910, at Regeringen vilde møde Vanskeligheder baade for Finanslovens og Skattelovenes Vedkommende. Det første slog ikke til. Landstingets Højre erklærede, at Stillingen for Finanslovens Vedkommende væsentligt var »forandret fra i Fjor til det bedre«. Men Gennemførelsen af Skattelovene bød paa mange Vanskeligheder. Højre krævede adskillige Ændringer i disse. Nu som før og siden ønskede Højre i Særdeleshed indirekte Skatter, medens de radikale og Socialdemokraterne navnlig lagde Vægt paa direkte Skatter. Mellem de to Standpunkter maatte Regeringen sejle. Flere Gange saa det ud til, at Sejladsen skulde mislykkes. I Venstrepressen truede man Landstinget med Opløsning. Ikke mindst en Artikel herom af Landstingsmand Jørgen Pedersen i »Fyns Tidende« vakte Opsigt. Kongen betegnede den i et Brev til Klaus Berntsen som »meget uheldig«. Ofte var Forhandlingerne paa Bristepunktet. Neergaard maatte bøje af paa forskellige Punkter, men endelig i Forsommeren 1912 lykkedes det at naa til Forlig i Landstinget. De nævnte Love blev vedtaget. De mentes at ville give Staten en aarlig Merindtægt paa 9,194,000 Kr. mod Forslagenes 10,869,000 Kr. Det kunde med Rette siges, at de ikke vendte den tunge Ende nedad. Skatten blev ikke lagt paa Livsfornødenheder, men paa Forbrug af Varer, der kunde undværes, og Formue- og Indkomstskatten med stigende Skala ramte ikke Smaamanden.

Jacob Appel.

I samme Samling vedtoges et Statslaan paa 72 Mill. til 4 %, Kurs 93½, til Afløsning af dyre Veksellaan. Stramhed paa Pengemarkedet bevirkede, at det maatte optages til en ret ugunstig Kurs. Alt dette og ogsaa Nedsættelser paa Finansloven til et Beløb af 3 Mill. Kr. hjalp til at rette Statens Finanser op. Og en Opgangstid for Erhverv og Omsætning bragte større Skattebeløb ind i Statens Kasse.

Hele denne Underbygning af Finanserne var en Nødvendighed. Men Skattelovene blev stærkt angrebet af Modstanderne, der paastod, at Venstre ogsaa paa dette Felt gik Højres Veje.

Gyldigheden af Menighedsraadsloven af 1903 udløb 1. Januar 1910. I Sam-

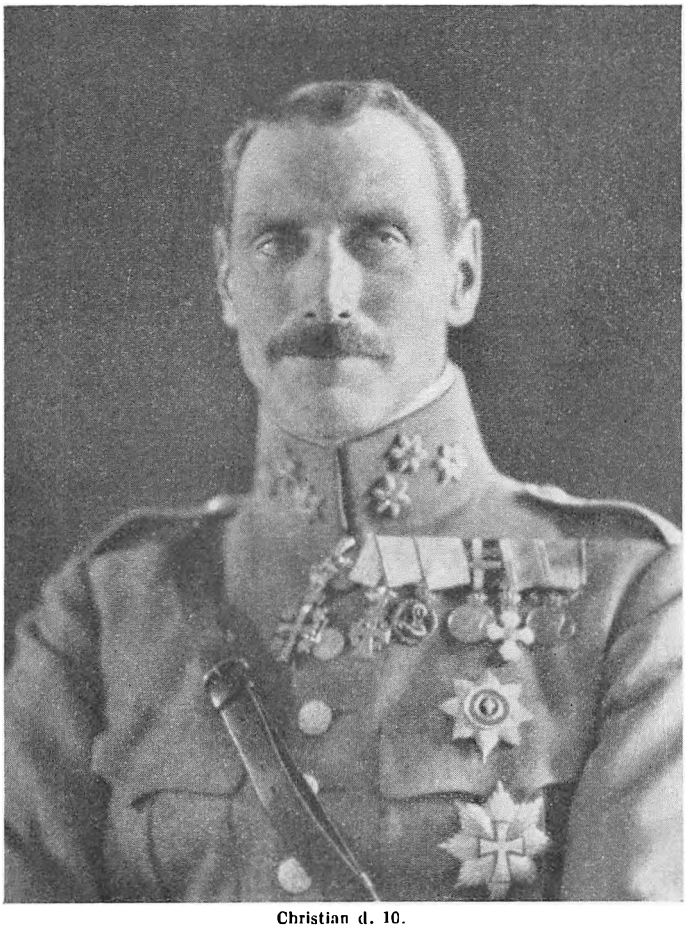
lingen 1908—09 fremsatte Kultusminister Enevold Sørensen Forslag om at forlænge Loven til 1. Januar 1913. Paa Forslag af J. C. Christensen vedtog Folketinget imidlertid et Lovforslag, der indførte adskillige Ændringer i den gældende Lov, bl. a. at Menighedsraadet selv skulde vælge sin Formand (i Følge Loven af 1903 var Sognepræsten født Formand), og at Menighedsraadet skulde høres ved Præstevalg (i J. C. Christensens Forslag 1901 stod der, at Menighedsraadet skulde have Ret til at medvirke ved Præstevalg; dette blev under Behandlingen ændret til, at Menighedsraadets Betænkning »kan indhentes«). Forslaget mødte Modstand i Landstinget. Og 1. Januar 1910 bortfaldt Menighedsraadsloven.

Ogsaa her forelaa der da en Opgave, som Ministeriet maatte løse. Den 11. November 1910 forelagde Jacob Appel et nyt Forslag til Lov om Menighedsraad. Han understregede stærkt, at Forslaget ikke tilsigtede »at være Indledning til en samlet Lov om Kirkens Forfatning«. Forslaget, der først gennemførtes i Foraaret 1912 (Lov af 10. Maj 1912), fremkaldte baade i Rigsdagen, ved Møder og i Blade megen Strid og hidsige Debatter. Loven bestemte bl. a., at Menighedsraadet selv vælger sin Formand, og at det fik Ret til at medvirke ved Besættelse af Præsteembeder med enkelte Undtagelser. Indstiller et Menighedsraad en Ansøger enstemmigt som Nr. 1, skal denne, hvis Biskoppen anbefaler, indstilles af Ministeren til Udnævnelse. Lovforslaget vedtoges af Regeringspartiet, de radikale, Socialdemokraterne og de frikonservative. Appels Menighedsraad betød et Fremskridt i frisindet Retning, og et betydningsfuldt Lovgivningsarbejde gennemførtes uden det gamle Højres Stemmer. I Foraaret 1913 fik Appel gennemført en haardt tiltrængt Forbedring af Præsternes Lønningsforhold.

FORFATNINGSSAGEN

I Maj Maaned 1912 indtraadte et Kongeskifte. Frederik VIII's Helbred havde i nogen Tid været vaklende. Da han i Begyndelsen af Februar 1912 besøgte Jensen-Sønderup, der laa syg paa en Klinik paa Frederiksberg, lod han sin Vogn køre hjem og vilde spadsere til Slottet. Men da han kom til Kongens Nytorv, fik han et stærkt Ildebefindende med Aandenød. Han tilkaldte et Automobil og sagde: »Kør mig til Palæet«. Men Chaufføren, der ikke kendte Kongen, kørte til Koncertpalæet. Her opklaredes Misforstaaelsen. Men da Kon-

gen kom til Slottet, var han saa syg, at Lægen frygtede, at det blev Døden. Efter et langt Sygeleje rejste Kongen i Begyndelsen af April sammen med Dronningen til Nizza. Men paa Hjemvejen derfra døde han pludselig i Hamborg den 14. Maj. Den følgende Dag Kl. 3 om Eftermiddagen udraabtes Christian X til Konge, medens Amalienborg Plads var fyldt med Tusinder af Mennesker, der hjerteligt hyldede den nye Konge og Gang paa Gang brød ud i Fædrelandssange. Dagen efter Frederik VIII's Bisættelse var Rigsdagens Medlemmer efter den nye Konges Indbydelse samlet paa Amalienborg. Her talte først Kongen, og efter Aftale med Landstingets Formand svarede J. C. Christensen som Folketingets Formand paa Rigsdagens Vegne.

Christian d. 10.

I Sommerens Løb forberedte Ministeriet Fremlæggelse af et Forslag til en samlet Grundlovsreform. Forsøgene paa at gennemføre enkelte Ændringer i Grundloven og en ny Valgkredsordning var alle strandede. Og Ministeriet mente, at Tiden nu var inde til at forlade J. C. Christensens og Partiets To-Tempi-Politik. Der nedsattes et Udvalg bestaaende af Neergaard, Anders Nielsen, Bülow, Jensen-Sønderup og Berntsen til at udarbejde Grundlovsforslaget i Junigrundlovens Aand.

Efterhaanden sivede det ud, at Ministeriet havde i Sinde at skifte Taktik i Grundlovssagen. Men baade Højre og ikke mindre de frikonservative haabede dog, at Samarbejdet med Regeringen skulde fortsættes ogsaa om dette Spørgsmaal. I Slutningen af August modtog Berntsen Indbydelse fra Grevinde Frijs til at aflægge et Besøg paa Frijsenborg. Under dette Besøg, ved hvilket Gods-

ejer Rottbøll var til Stede, foreslog Grev Frijs, at Valgretsalderen til Folketinget nedsattes til 25 Aar, at Kvinder fik Valgret, og at Valgkredsspørgsmaalet ordnedes saaledes, at Forholdstalsvalg indførtes i København og Byerne, medens Enkeltmandskredse iøvrigt bevaredes. Derimod skulde der ikke røres ved Landstinget. I Virkeligheden ønskede Frijs altsaa, at Ministeriet skulde fastholde J. C. Christensens To-Tempi-Politik*). Berntsen bemærker i sine Erindringer, at han vilde have sagt Nej til at komme til Frijsenborg, hvis han havde anet, at Grev Frijs vilde foreslaa ham at bevare Landstinget uændret. Frijs mente at have forstaaet Berntsen saaledes, at denne nok selv kunde tiltræde det foreslaaede, men han ønskede ogsaa Højres Støtte og maatte iøvrigt tale med sit Parti om Sagen. Imod denne Opfattelse af Samtalen protesterede Berntsen siden. Imidlertid henvendte Frijs sig til Grev Holstein-Holsteinborg for at faa Besked om Højres Stilling i Landstinget. Frijs fik til Svar, at Holstein selv kunde tiltræde Forslaget, men han kunde ikke sige noget sikkert om Højres Stilling. Dette Svar sendte Frijs 30. August til Berntsen. I et medfølgende Brev understregede han stærkt, at den hidtil fulgte Forligspolitik vilde bryde sammen og bitter og ødelæggende Kamp opstaa mellem Højre og Venstre, om hans Tilbud ikke blev modtaget. Men i en Samtale 15. September meddelte Berntsen Frijs, at Ministeriet agtede at fremsætte Forslag om en samlet Grundlovsreform. Nogle Dage efter deltog Berntsen som Kongens Gæst i en Rejse til Bornholm om Bord paa »Dannebrog«. Under denne Rejse havde han en længere Samtale med Kongen om Grundlovssagen. Og Kongen gav sit Samtykke til, at Regeringen arbejdede for en samlet Reform.

»Mutter Danmark skal have ny Grundlov«. J. C. Christensen foreskriver Medicinen i to Tempi. Satire af Alfred Schmidt i »Klods Hans«.

*) J. C. Christensen foretrak stadig denne Fremgangsmaade, men skrev dog den 23. August 1912 i »Tiden«, »at finder Ministeriet det ønskeligt, at hele Forfatningen tages til Revision, da vil vi ingenlunde modsætte os dette.«

Stemningen for at løse Grundlovssagen helt i Junigrundlovens Aand var stigende i Venstre. Et Udfyldningsvalg paa Fyn til Landstinget, ved hvilket en Venstremand valgtes med alle Partiers Stemmer mod Højres, pegede i samme Retning. Den 30. September havde Venstre Grundlovssagen til Drøftelse i et Partimøde. Her fik Regeringens Fremgangsmaade Tilslutning, idet dog bl. a. J. C. Christensen stadig havde sine Betænkeligheder. Men i »Tiden« 18. Oktober skrev han dog: »Nu har Ministeriet imidlertid valgt den sidste Vej [samlet Reform], og Venstre har sluttet sig dertil, og vi har da uden nogen som helst Ærgrelse eller Vrangvilje opgivet Tanken om en Reform af Folketinget alene«.

Den 23. Oktober 1912 — Aarsdagen for den grundlovgivende Rigsforsamlings Sammentræden 1848 — fremsatte Berntsen da paa Regeringens Vegne Grundlovsforslaget. Valgretsalderen til Folketinget skulde nedsættes til 25 Aar, Kvinder fik Valgret, Folketingets Medlemstal, der skulde fastsættes i Valgloven, maatte ikke overstige 132. Valgperioden skulde være fire Aar. 12 af Landstingets 66 Medlemmer skulde vælges af Landstinget, de øvrige af de kommunale Raad efter Forholdstalsvalgmaaden.

Forslaget opfyldte det forenede Venstres Krav fra Halvfjerdserne: »Junigrundloven i dens fulde Omfang er Folkets moralske Ret«. Det bar Junigrundlovens Præg. For Klaus Berntsen, der i sin Ungdom havde deltaget i Kampen mod 66-Grundloven, var det en stor Glæde at forelægge et Grundlovsforslag, der slettede al Særvalgret, og hans Tale fik Varme og Begejstring deraf.

Hos Venstre, de radikale og Socialdemokraterne fandt Forslaget Tilslutning, medens Højre og ogsaa de frikonservative rejste en heftig og hidsig Modstand mod det. Adskillige Venstremænd foretrak dog i Stedet for det kommuneraadsvalgte Landsting en Aldersgrænse, f. Eks. 35 Aar, for Landstingsvælgere*).

Folketinget behandlede Forslaget hurtigt. I Landstinget skulde det egentlige Slag jo staa. M. N. Slebsager var Venstres Ordfører i Folketinget. Ogsaa han foretrak en Aldersgrænse, og mange var enige med ham, men Ændringer i den Henseende blev ikke stillet. Grundlovsforslaget blev omtrent uændret vedtaget ved 3. Behandling den 12. December. 95 Medlemmer stemte for det. Kun Højre stemte imod. Tre Venstremænd, der ønskede en Aldersgrænse, sagde: Stemmer ikke.

*) Til disse hørte ogsaa J. C. Christensen. Han havde tidligere i en Tale i Folketinget i Efteraaret 1909 antydet, at der jo kunde forhandles om et Landsting bygget paa de kommunale Raad. Men han havde ingenlunde bundet sig til dette Standpunkt. Han var nu som da Tilhænger af en Aldersgrænse for Valgretten til Landstinget.

Klaus Berntsen.

I Landstinget blæste Vinden haardt imod. Højres Ordfører, Piper, udtalte sin Forundring over, at en moderat Regering kunde fremsætte et saadant Forslag. Frijs antydede i sin Tale, at den Fane, Berntsen havde rejst, kunde glide ham af Hænde og saa gribes af andre. Og da vilde Kampen blive bitrere og voldsommere, »men skal der være Krig, hvad jeg anser for unødvendigt, saa foretrækker jeg Krig med fuld Krigsmusik fremfor en Krig indledet med en noget falsktonende Fødselsdagsfanfare«. Estrup betegnede Forslaget som ubrugeligt som Forhandlingsgrundlag. Ogsaa i Landstingets Venstre fandtes der adskillige Tilhængere af Aldersgrænse, men naar Frijs hævdede, at Forslaget kun havde valen Tilslutning i Regeringspartiet, skød han langt over Maalet. Om Grundlaget, den almindelige Valgret, var der Enighed, om Enkeltheder afvigende Meninger.

Ved 2. Behandling 3. April 1913 stillede Frijs Forslag om at henvise Grundlovsspørgsmaalet til en Kommission. Berntsen modsatte sig dette Forslag. Han udtalte, at Folketinget straks vilde være bleven opløst, hvis Grundlovsforslaget var bleven afvist ved første Behandling, men nu stod man jo over for et ordinært Folketingsvalg, og Regeringen vilde afvente dettes Udfald. Forslaget om en Kommission vedtoges med 33 Stemmer mod 31. Venstremanden Professor Falbe-Hansen var fraværende. Han havde i Forvejen meddelt Berntsen, at han ikke kunde slutte sig til Ministeriets Forslag. Og han havde tilbudt at nedlægge sit Mandat som kongevalgt Landstingsmand, hvilket Berntsen dog fraraadede.

Grundlovsforslaget var nu bortfaldet. Det samlede Højre havde saaledes Styrke nok til at standse en Fællessag for Demokratiet.

Den 26. April sluttede Rigsdagssamlingen. Og Vælgermøderne begyndte. De stod i Forfatningssagens Tegn. De, der hint Foraar deltog i Valgkampen, mærkede i høj Grad noget af en Juniluftning. Et stort og historisk Spørgsmaal stod paa Dagsordenen, og Smaaspørgsmaalene skødes i Baggrunden.

Valgdagen fastsattes til 20. Maj. I et Valgopraab, Venstre udsendte den 26. April, fastsloges det, at Venstre i Pagt med sin Fortid helt og fuldt stod paa den almindelige Valgrets Grund, men det skjultes ikke, at der om en saglig Enkelthed — kommuneraadsvalgt Landsting eller Aldersgrænse — herskede Uenighed. Utvivlsomt skadede dette Venstre ved Valget. Højre bekæmpede Venstre af al Magt. Og de radikale og Socialdemokraterne understregede — efter et Tilbud om Samarbejde med Venstre var afvist — Uenigheden inden

for Venstre. I Valgkampens Hede blev denne Uenighed skruet op til, at man ikke kunde stole paa Venstre i Grundlovssagen. Berntsen og hans Ministre var paalidelige nok, sagde man, men mange af deres Partifæller viste Lunkenhed over for det frisindede Grundlovsforslag. Saadan lød Talen fra radikal og socialistisk Side. Det gjaldt da om, hævdede man, at der blev valgt saa mange radikale og Socialdemokrater som vel muligt. Derved sikrede man bedst Gennemførelsen af en demokratisk Grundlov. Med et Citat af Drachmann gav Edv. Brandes Parolen: »Gaa paa Landevejen ud at slaa ihjel«, d. v. s., lad os fælde saa mange af disse »upaalidelige« Venstremænd som vel muligt. Man støtter Grundlovs-Regeringen bedst ved at vælge radikale Folketingsmænd, sagde man fra radikal Side. I et stort Tal af Valgkredse opstillede radikale og Socialdemokrater i Forening Kandidater mod Venstremænd. Grundlovssagens Venner, sagde Berntsen i letfattelig Billedtale, gaar frem i tre Geledder, Venstre først, radikale og Socialdemokrater derefter, men de to sidste Geledder søger at skyde det første ned.

Valget blev en stor Sejr for en Grundlov helt bygget paa almindelig Valgret. Men Venstre led Nederlag. Dets Mandattal faldt fra 56 til 44. Det radikale Venstre voksede fra 20 til 31, Socialdemokraterne fra 24 til 32. Højre tabte seks Kredse og havde nu kun syv Folketingsmænd — trods en Stemmefremgang paa omtrent 17,000.

Partierne fik følgende Stemmetal (Tallene fra 1909 vedføjet): Venstre 103,917 (118,902), Socialdemokraterne 107,365 (98,718), det radikale Venstre 67,903 (64,884) og Højre 81,404 (64,904).

Forud for Valget havde Berntsen erklæret, at medførte Valget en større Nedgang i Venstres Mandattal, da vilde Ministeriets Fratræden blive Følgen. Den 12. Juni indgav Berntsen Ministeriets Afskedsbegæring.

Hermed endte Venstres Regeringstid foreløbigt. Et bevæget Tidsrum i vor politiske Historie sluttede. Store Ulykker havde ramt Venstre, og ikke alt havde føjet sig saa lyst, som Systemskiftet gav Haab om. Albertiaffæren var i langt højere Grad en politisk end en økonomisk Ulykke. Men Tidsrummets Eftermæle vil altid blive, at Venstre i sit Arbejde viste Troskab mod Venstres ledende Ideer.

LITTERATUR (til sjette og syvende Afsnit).

Rigsdagstidende 1908—09, 1909—10, 1910—11, 1911—12, 1912—13, 9. overordentlige Samling $^{28}/_{6}$—$^{22}/_{7}$ 1909. — Aarbog for Rigsdagssamlingen 1908—09, 1909—10, 1910—11, 1911

—12, 1912—13, — Povl Engelstoft: Mellem Systemskiftet og Verdenskrigen (Det danske Folks Htstorie, VIII, 1929, S. 235—261).

H. O. G. Ellinger: J. C. Christensen og Ansvaret (1909). — J. J. Klinkby: »Halvheden«, en national Svaghed og Fare og J. C. Christensen (1910). — Til Vælgerne i Anledning af Valget i Frederikssundkredsen 25. Maj 1909, udg. af Venstres Valgkomité v. J. Kostrup (1909). — Kl. Berntsen: Erindringer, I-III (1921—25). — Erik Henrichsen: Mændene fra Forfatningskampen, I-II (1913—14). — Kl. Berntsen: Nogle Minder fra Rigsdagsarbejdet (»Nær og fjærn», 1924, S. 3—19). — Om Kl. Berntsen: Rs. Nielsen: Særslev Højskole 1882—1907, S. 51—67, Th. Bredsdorff i »Højskolebladet« $^{12}/_{6}$ 1914, N. Neergaard i »Illustreret Tidende« 1924, S. 625—26, »Bavnen« 1924, S. 417—24, 423—28, 1927, S. 291—98, 405—12, 319—22, 585—88, »Hjem og Skole« 1927, S. 115—18, »Højskolebladet« 1927, S. 385—88.

Th. Larsen: Venstres sociale Reformarbejde (1909). — L. E. Bramsen: Den finansielle Situation og Skattelovene (1911). — N. Westergaard: Finansbalancen og Skattelovene (1912).

K. Berlin: Om Valg og Stemmepligt (1910). — V. H. O. Madsen: Forholdstalsvalg i Enmandskredse (1910). — Ministeriet Berntsens Forfatningspolitik. Valgbetragtninger af en Venstremand (1913). — C. Reventlow: Junigrundlovens Aand (1913). — A. Peschcke Køedt: Venstres Grundlov. En Kritik (1914).

VENSTRES HISTORIE 1913–1938

Af Hans Jensen

OTTENDE AFSNIT

UNDER RADIKALT STYRE FRA 1913 TIL 1920

REGERINGSSKIFTET 1913

Efter Valget den 20. Maj 1913, der gav de Radikale og Socialdemokraterne tilsammen Flertallet i Folketinget, fastslog J. C. Christensen straks i sit Ugeblad »Tiden« (23. Maj): »Folkets Flertal har lagt Grundlovssagen i de radikale Partiers Hænder«. Det var jo om Grundlovssagen, Valget havde drejet sig, og dets Udfald viste klart, hvor Vælgerne stod i denne Sag; den Beregning fra Højres Side, at »de besiddende« inden for Venstre, naar det rigtig skulde til at være Alvor, dog vilde kvie sig ved at udlevere hele Rigsdagen til den almindelige Valgret, havde slaaet fejl. J. C. Christensen siger det saaledes i »Tiden«: »Folket vil en ny Forfatning i Junigrundlovens Aand. Forfatningen af 1866 er dødsdømt. Højre troede, at en stor Del af Venstres Gaardmænd vilde melde sig fra, men Højre regnede fejl heri som i saa meget andet. Venstres Gaardmænd blev, hvor de var, nemlig hos Venstre.«

Venstrevælgernes Troskab mod Venstres gamle demokratiske Idé havde gavnet Grundlovssagen, men ikke reddet Venstre som Parti fra et Valgnederlag. De Radikale og Socialdemokraterne havde udnyttet den Situation, der laa i den atter skarpt betonede Modsætning mellem Venstre og Højre, og nu var det efter J. C. Christensens Opfattelse den helt uomgængelige Følge, at Venstres Regering, Ministeriet Klaus Berntsen, maatte træde tilbage og Valgets Sejrherrer paa den ene eller den anden Maade overtage Regeringsmagten. Samme Anskuelse kom straks efter Valget til Orde i en Række af Venstres førende Blade som Jørgen Pedersens »Fyns Tidende«, Sigurd Bergs »Frederiksborg Amts Avis«, Hans Jensens »Sorø Amtstidende«.

I »Tiden« for 30. Maj udviklede J. C. Christensen videre, hvordan der dog under Valgkampen havde været nogen Modsætning i Grundlovssagen mellem Venstre paa den ene, de Radikale og Socialdemokraterne paa den anden Side. Venstre havde udtalt sig for fortsat Forhandling om Grundlovssagen, men de

Radikale og Socialdemokraterne for Kamp. Det skulde efter J. C. Christensens Skøn imidlertid nok blive nødvendigt for de sidstnævnte Partier, naar de først fik Ledelsen, at optage en Forhandling om de vigtige Enkeltheder i den hele Sag, som der endnu ikke var nogen Klarhed over. At Ansvaret maa være hos dem, der har sejret ved Valget, fastslaar J. C. Christensen atter 6. Juni: »Magten i Folketinget er lagt i de radikale Partiers Haand, og med Magten følger Ledelsen og Ansvaret.« Mellem Linjerne læses det, at J. C. Christensen vilde finde det særdeles heldigt og sundt, om »de radikale Partier« fik dette Ansvar. Det var Partiet Venstres stærke Mand, der anstillede disse Betragtninger, og der kunde paa Forhaand ikke tvivles om, at de angav den Retning, der vilde blive fulgt af Partiet og Regeringen.

Der var tilsyneladende ingen særlig Stemning hos de Radikale eller Socialdemokraterne for at danne Regering, men derimod et Ønske om, at Ministeriet Berntsen skulde blive siddende og gennemføre Grundloven. I Radikalismens Hovedorgan »Politiken« blev der straks efter Valget henvist til, at Venstre dog stadig var Folketingets stærkeste Parti, og det fremhævedes, at Ministeriet kunde vente loyal Støtte fra de to andre Grupper til Grundlovsforslagets Gennemførelse. »Socialdemokraten« skrev samtidig om Venstres »Ret og Pligt« til at fortsætte Arbejdet paa den nye Grundlovs Gennemførelse. Det syntes at være de Radikale og Socialdemokraterne meget om at gøre, at det var Venstre, der fik Besværet med den endelige Gennemførelse af Grundlovssagen; en Demission vilde stille Ministeriet i et meget uheldigt Lys, skrev f. Eks. »Politiken« 25. Maj.

I Venstre var det heller ikke alle, der fandt Ministeriets Afgang paakrævet, men det var dets stærkeste Kræfter, der gjorde det. 12. Juni mødte Rigsdagen til ekstraordinær Samling, og samme Dag indgav Konsejlspræsident Klaus Berntsen sin og sine Kollegers Afskedsbegæring til Kongen, der anmodede dem om at fungere indtil videre. Ogsaa herefter lød der Henstillinger om, at Ministeriet burde fortsætte, og der var ogsaa Røster fremme om, at der burde dannes en Blandingsregering af Venstre og Radikale. I »Tiden« for 13. Juni udtalte J. C. Christensen sig bestemt mod denne Idé. Det var for ham en afgjort Sag, at Regeringsansvaret nu maatte flyttes. Han skrev: »Nu faar vi se, hvad der sker, men en Klaring er nødvendig, og hvis Valgdagens Anvisning skal følges, da maa det absolut blive enten et socialistisk-radikalt Ministerium eller et radikalt Ministerium med socialistisk Støtte. Et rent socialistisk Ministe-

rium med radikal Støtte bliver det derimod ikke, skønt dette ikke vilde stride mod Valgdagen, men det strider nok imod socialdemokratiske Kongresbeslutninger, og navnlig strider det imod de Radikales Natur. De egner sig ikke til Støtter, men derimod til at føre an . . .«

Det var jo i og for sig ikke noget nedsættende, J. C. Christensen her skrev om de Radikale og deres Rolle i det politiske Liv, og han karakteriserede paa fuldkommen rigtig Maade den daværende Situation. Der var dog i den radikale Lejr alt andet end Taknemmelighed for dette kraftige Fingerpeg mod Taburetterne. Man har følt sig uhyggelig til Mode ved at faa Anvisninger fra en saa klog Modstander. En radikal Redaktør skrev forbitret om Ministeriets Demission, at den maatte tilskrives J. C. Christensens Indflydelse, og at »denne forrykte Tilstand« derfor maatte aabne Landets og Politikernes Øjne for, hvor skadelig en Mand han var, og hvorledes der først blev Mening i dansk Politik, naar hans Magt endelig og afgørende var brudt. Saadan var Tonen fra den Side over for J. C. Christensen, i hvem man vilde se en Aabenbaring af alt, hvad der kunde tænkes af politisk Ondskab og Lumskhed; det føltes ikke som raadeligt at sætte sig paa Taburetter, hvor netop han indbød til at tage Plads!

Klaus Berntsen.
Fotografi fra ca. 1915.

Der er iøvrigt ingen anden Forklaring paa de Radikales og Socialdemokraternes Iver ved denne Lejlighed for at beholde en Venstreregering, end at de ansaa Grundlovssagen for saa vanskelig, at det maatte være partipolitisk mest fordelagtigt at overlade til Venstre at gennemføre den. At Magten og Æren i og for sig har lokket de Radikale, kan der ikke være Tvivl om.

17. Juni behandledes i Folketinget et Forslag til Beslutning fra Socialdemokratiet. Det gik ud paa, at Folketinget henvendte sig til Kongen med en indtrængende Anmodning om at opfordre Ministeriet Berntsen til at fortsætte sin Virksomhed »til Gennemførelse af den store, for Land og Folk saa betydningsfulde Forfatningssag, hvorom Ministeriet har fremsat Forslag, og hvortil Vælgerne ved det nys stedfundne Folketingsvalg sluttede sig med saa over-

vældende Flertal«. Tillige skulde Folketinget bevidne Kongen sin Vilje til at yde Ministeriet den fornødne Støtte til Ledelsen af Lovgivningsarbejdet og Administrationen paa den bestaaende Lovgivnings Grund under de fortsatte Forhandlinger om Forfatningsforslaget. Borgbjerg begrundede som Ordfører Forslaget i en lang Tale, hvori han nærmest baade tiggede og truede Venstre, brugte Vendinger om »at flygte«, »slippe Fanen« o. s. v., altsammen Ord, der ikke var egnet til at rokke J. C. Christensen, der i en kort Tale motiverede Venstrepartiets Standpunkt. Han pegede paa Valgdagens Afgørelse og fremhævede, næppe uden at lægge en vis Brod i Ordene, at der nu i Grundlovssagen maatte fra Folketingets Side optages en Forhandling med Landstinget, og det skete, mente han, bedst, naar det blev under Ledelse af de Partier, der nu virkelig havde Magten i Folketinget, for at de kunde gøre de Indrømmelser, som var nødvendige (dette med »Indrømmelser« klang nok ret ilde i de Radikales Øren).

J. C. Christensen foreslog en Udtalelse om, at Folketinget godkendte Ministeriets Afskedsbegæring, imødesaa et Ministerium i Overensstemmelse med Valgresultatet og iøvrigt var rede til loyalt at medvirke ved en fortsat Forhandling til Fremme af Forfatningssagen og af det øvrige Lovgivningsarbejde paa den bestaaende Lovgivnings Grund. Ministeriet sluttede sig til denne Dagsorden; det kom til en Afstemning, hvor den blev forkastet med 61 Stemmer mod 42. Borgbjerg erklærede derefter, at der ved denne Forkastelse i Realiteten var opnaaet det samme, som han og hans Fæller havde tilsigtet ved at stille deres Forslag: »Dermed har man ikke billiget Ministeriets Demission, og dermed har man i Virkeligheden opfordret det til at fortsætte.« Borgbjerg tog derfor nu Forslaget tilbage; men da Formanden saa spurgte, om nogen ønskede at optage det, greb J. C. Christensen Lejligheden til en lille Udtalelse.

Han sagde straks: »Ja. Jeg tager det op kun for at lykønske det ærede Medlem til det smukke Resultat af hans Kraftanstrengelser. Dermed tager jeg Forslaget tilbage.« Formanden fastslog derpaa, at Forslaget paany var taget tilbage; men saa sprang Borgbjerg op: »Jeg optager det igen. Det smukke Resultat af vore Kraftanstrengelser er den Klaring, som nu har fundet Sted i hele Folkets Paahør, og dernæst en Forkastelse med betydeligt Flertal af det ærede Medlems — jeg tvivler ikke om oprigtige, hjertevarme — Billigelse af Ministeriets Demission. — Jeg tager igen Forslaget tilbage.« Denne lille Episode giver et Eksempel paa, hvordan Tonen var mellem Venstres Høvding

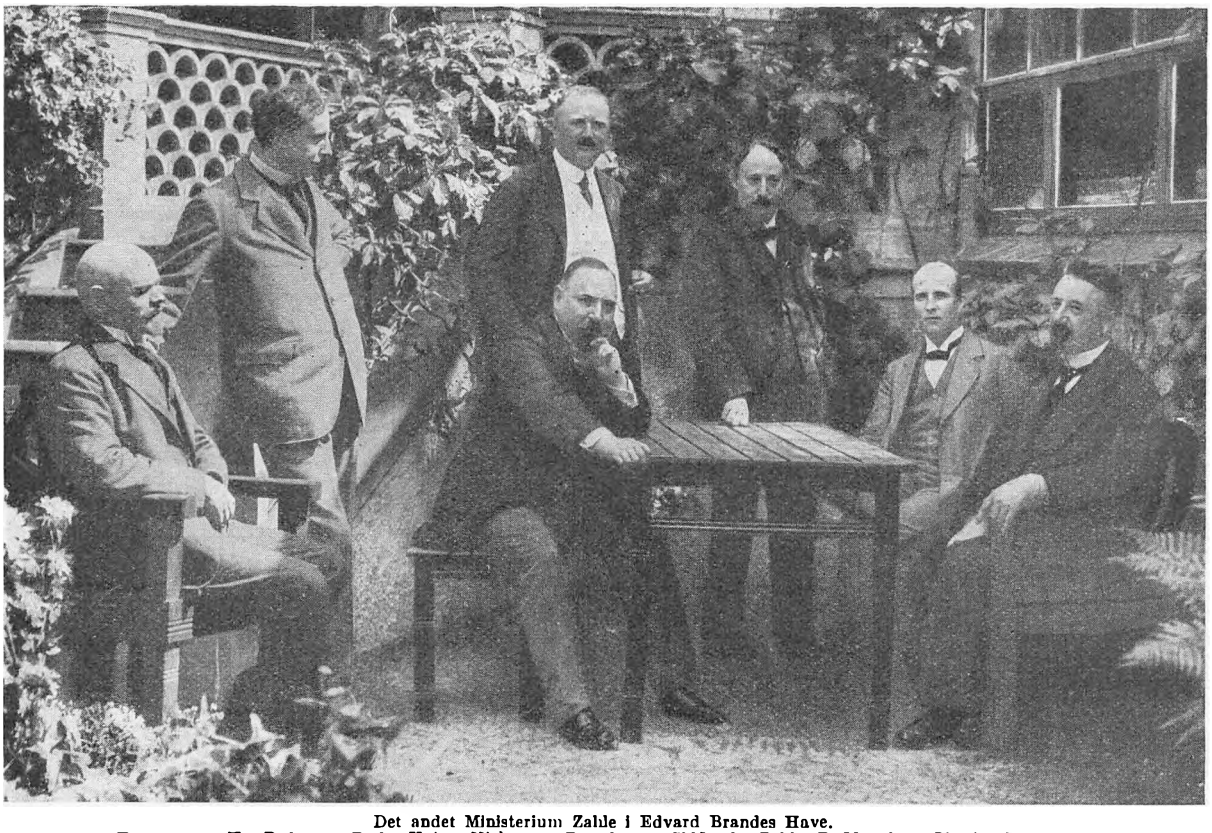
og Socialdemokratiets førende Taler, og vidner lidt om de Følelser, der besjælede dem overfor hinanden.

I Ugen efter denne Forhandling var der ikke flere Folketingsmøder, men der forhandledes mellem Partierne indbyrdes og — som det allerede var sket forinden — mellem Kongen og Partiførerne. Overfor Kongen tilraadede baade Stauning og Zahle principielt, at Ministeriet Klaus Berntsen fortsatte, men da dette viste sig helt udelukket, fremsatte de Tanken om et Samlingsministerium af de tre Partier, der vilde en ny Grundlov: Venstre, Radikale og Socialdemokrater. J. C. Christensen afviste bestemt baade denne og den første Løsning, og Kongen opfordrede derpaa Zahle til at danne Regering. For det radikale Parti, fremhæver *P. Munch* i en historisk Skildring,var det nu Spørgsmaalet, om Grundlovssagen vilde have den største Mulighed under et Ministerium af Socialdemokrater og Radikale eller under et Ministerium af et af de to Partier; man frygtede, at den første Ordning vilde banke alle Modstandere sammen, og spurgte derfor Socialdemokraterne, om de ogsaa fandt et Fællesministerium uheldigt, eller om de selv ønskede at danne Regering (i hvilket Tilfælde man vilde henvise Kongen til Stauning), eller om man endelig vilde støtte et radikalt Ministerium til Gennemførelse af Grundlovssagen. Socialdemokratiet foretrak den sidste Udvej, og det blev derpaa af Zahle meddelt Venstre, at de Radikale nu vilde danne Regering, idet man regnede med at faa den Medvirkning fra Venstre, som var lovet i den af J. C. Christensen i Folketinget foreslaaede Dagsorden.

21. Juni 1913 afskedigedes Ministeriet Klaus Berntsen, og det andet Ministerium Zahle blev udnævnt.

Carl Theodor Zahle blev selv, foruden Konsejlspræsident, Justitsminister (ligesom i det første Ministerium Zahle 1909). Landstingsmand, Dr. phil. Edvard Brandes blev (som i 1909) Finansminister, Folketingsmand, Dr. phil. P. Munch (1909 Indenrigsminister) Forsvarsminister, Folketingsmand, Sognepræst S. Keiser-Nielsen Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet, Folketingsmand, Gaardejer Kristjan Pedersen Landbrugsminister, Folketingsmand, Redaktør Ove Rode Indenrigsminister, Bankdirektør Jens Hassing-Jørgensen Trafik- og Handelsminister, Gesandt i Wien og Rom Erik Scavenius (først udnævnt 24. Juni) Udenrigsminister (som i 1909).

Det var den egentlig ledende Kreds inden for det i 1905 stiftede radikale Parti, der saaledes overtog Landets Styrelse. Der manglede blot N. Bransager,

Det andet Ministerium Zahle i Edvard Brandes Have.
Fra venstre: Kr. Pedersen, Rode, Kejser Nielsen og Brandes. — Siddende: Zahle, P. Munch og Hassing-Jørgensen.

Redaktøren fra Ringsted, der havde gjort et stort Arbejde for Partiet. Han var nu for svækket af den Sygdom, der tidlig kom til at gøre Ende paa hans Løbebane og Liv. Men iøvrig var blandt de nye Ministre Zahle, Rode, Brandes og Munch, der alle fire havde været grundlæggende Kræfter for den radikale Bevægelse. Zahle var siden Partiets Stiftelse dets Formand paa Rigsdagen. Rode var Redaktør ved »Politiken« og meget fremtrædende inden for Partiets Agitation og indre Liv. Edvard Brandes, Ministeriets ældste Medlem, repræsenterede ved sit Navn og sin Fortid særlig den gamle københavnsk radikale Fløj, »Europæerne« indenfor Venstre. Munch var den nye Radikalismes egentlige Teoretiker. Han havde med ældre liberale Tanker søgt at sammensmelte et socialpolitisk Program, der i Virkeligheden nærmede ham meget stærkt til Socialdemokratiet. Mest paaagtet var det dog blevet, at han i Forsvarsspørgsmaalet stod som udpræget Talsmand for den Hørupske Afrustningstanke, og det vakte naturligvis i forsvarsvenlige Kredse megen Bekymring, at denne »Antimilitarist« nu overtog Ledelsen af det danske Forsvarsvæsen. Imidlertid blev det fra det nye Ministeriums Side tydeligt nok

tilkendegivet, at det ikke saa sin Opgave i at ændre noget ved det bestaaende Militærvæsen.

Det andet Ministerium Zahle præsenterede sig straks som et *Grundlovsministerium*, udtrykkeligt kaldet til at gennemføre Grundlovssagen, men heller ikke til mere. Zahle udtalte efter Ministeriets Dannelse til »Politiken«, at dets første Opgave var at føre Forfatningssagen frem til en heldig Løsning i Overensstemmelse med Valgdagens Bud, og at han i denne Sag haabede at kunne regne med Støtte fra de 107 Folketingsmænd, der var valgt paa Tilslutning til Ministeriet Berntsens Grundlovsforslag. 24. Juni oplæste Konsejlspræsident Zahle, inden Rigdagens Hjemsendelse, i begge Ting en Udtalelse. Han kundgjorde som det nye Ministeriums Hensigt, at det vilde fortsætte Ministeriet Berntsens grundlæggende Arbejde i Forfatningssagen og indbyde Rigsdagen til Forhandling paa dette Grundlag. Det vilde, fremhævede han, blive Ministeriets Stræben at bevare den Enighed, der i Forfatningssagen var blevet tilvejebragt indenfor et saa stort Flertal af Rigsdagen og Folket, og for at denne Enighed kunde fæstnes og styrkes, maatte, saa længe Grundlovsforhandlingen blev ført, Spørgsmaal, der tidligere havde fremkaldt Uoverensstemmelse mellem de tre Partier, holdes tilbage.

I Programtalen forekom ogsaa den Vending, at Ministeriet ikke havde søgt Førerskabet, men kun havde faaet det i Kraft af de politiske Omstændigheder, en Paastand, der ganske sikkert var fuldt forsvarlig. Der forelaa det ejendommelige, at de radikale Førere, skønt de var Mænd med stor politisk Magtlyst og ogsaa personlig Ærgerrighed, ligesom følte sig tvunget op paa Taburetterne noget mod deres Vilje af den Mand, de ansaa for deres farligste Modstander: J. C. Christensen. Det var ham, der ifølge radikal-socialdemokratisk Opfattelse havde hindret Ministeriet Berntsen i at fortsætte og krævet dets Afgang — og altsaa maatte jo den nye Regerings Medlemmer opfatte sig som Ministre ikke just af J. C. Christensens Naade, men efter hans Bud! Og det er dette, der har skabt nogen Betænkelighed hos dem og hindret dem i helt at føle den Sejrsglæde, der i og for sig kunde have været naturlig hos en Kreds af Politikere, som det i Løbet af faa Aar var lykkedes at arbejde sig frem fra at være »Rebeller« indenfor et stort Parti til at være Landets Regering.

Efter Zahles Programtale erklærede N. Neergaard, at den intet indeholdt, der stred mod de Forudsætninger, under hvilke Venstre kunde yde sin kraftige Støtte til Regeringens Politik i Grundlovssagen. I »Tiden« for 27. Juni

udviklede J. C. Christensen, hvorledes alt nu var kommet paa den rette Plads til Trods for Virvaret ved Valget, hvor Venstre var blevet bekæmpet i Grundlovsforslagets Navn som upaalideligt, og trods Virvaret i Pressen og paa Rigsdagen, hvor Socialister og Radikale havde kæmpet for at undgaa Ansvaret. Venstre var nu blevet Opposition, men — fremhævede J. C. Christensen — en loyal Opposition, ikke en, der efterlignede den forrige Opposition; det radikale Ministerium skulde nu have Fred til at føre sin Forhandling med Landstinget, og det bedste ved det hele var efter J. C. Christensens Mening netop, at Grundlovssagen nu var kommet paa sin rette Plads — »nemlig ind i en virkelig Forhandling«. Kraftigt vendte Venstres stærke Høvding sig imod den Beskyldning, at det var ham, der skulde have tvunget Klaus Berntsen og hans Kolleger bort, skønt de gerne selv vilde være blevet. Han stemplede dette som »de sidste Dages Løgne om, at han havde jaget Berntsen en Kniv i Ryggen«, og tilføjede drastisk: »Paa Møddingen med alt dette Pjat, saa er det paa sin rette Plads!«

Selv et saa kraftigt Dementi fra J. C. Christensens Side med Hensyn til den Rolle, han havde haft under Ministerkrisen, overbeviste naturligvis ikke hans Modstandere — men frem for alt har man fra de nye Regeringspartiers Side kunnet føle Ængstelse ved Spørgsmaalet om, hvad det var, J. C. Christensen ansaa for »virkelig Forhandling« i Grundlovssagen.

GRUNDLOVSSAGENS BEHANDLING 1913—14

Ministeriet Zahle understregede sin Vilje til at være »Grundlovsministerium« ved at sammenkalde Rigsdagen til Behandling af Grundlovssagen allerede fra 15. September 1913 — altsaa en halv Maaned før den sædvanlige Aabningstid.

17. September blev der forelagt Folketinget Forslag til Grundlovsændring, svarende til det, der var blevet vedtaget i den foregaaende Samling, og Forslag til en ny Valglov, svarende til, hvad der tidligere havde vist sig at være almindelig Stemning for i Folketinget, d. v. s. en Ordning med Folketingsvalg i Enkeltmandskredse uden Forholdstalsvalg, men med tvungent Omvalg, naar ingen Kandidat straks opnaaede absolut Flertal. Samme Dag, 19. September, da disse Forslag kom til Behandling i Folketinget, offentliggjorde J. C. Christensen i »Tiden« et privat, fuldstændigt udformet Grundlovsforslag, der vakte

betydelig mere Opsigt end det Forslag, som Rigsdagen nu igen havde faaet at diskutere.

Det var J. C. Christensens principielle Opfattelse af den foreliggende Situation, at Vælgerne havde givet bestemt Anvisning paa, at den nye Grundlov skulde hvile paa den almindelige Valgret, men derimod ikke fastslaaet noget om, hvordan dette nærmere skulde føres ud i Livet. Han mente, at mange Vælgere nærede Betænkelighed ved at gøre Kommunalraadene til politiske Valgforsamlinger og derfor ønskede at gaa den Vej at lade Landstinget vælge af de ældre Aldersklasser. I hans Grundlovsudkast blev det da foreslaaet, at ligesom en Mand eller Kvinde skulde have Valgret til Folketinget i Alderen af 25 Aar, skulde de have Valgret til Landstinget, naar de blev 35 Aar; med denne Afvigelse i Valgretsalderen skulde den fornødne Forskel mellem de to Ting være skabt, og der blev ikke Brug for Kommunalraadene som Grundlag for Landstinget. De nærmere Regler om Folketingsvalg skulde gives ved en særlig Valglov, men der maatte ikke være flere end 132 Medlemmer i Folketinget; i Landstinget skulde der være (som hidtil og som efter Regeringsforslaget) 66 Medlemmer, deraf de 54 direkte folkevalgte, medens de 12 skulde udnævnes af Kongen efter Indstilling ved Forholdstal fra de valgte (en nærmest formel Ændring fra Regeringsforslagets Bestemmelse, hvorefter de 54 direkte skulde vælge de 12); de saaledes udnævnte skulde repræsentere hver sin Gren af Virksomhed inden for Samfundet (et af Erhvervene, Hær, Skole o. s. v.). Meget betegnende for J. C. Christensens Opfattelse af Hovedstadens Stilling er det, at han ønskede grundlovsfæstet, at der kun skulde være 7 Landstingsmænd for København (modsat Regeringens Valglovsforslag, der forlangte 11). I Tilfælde af, at man ikke kunde blive enige om en Finanslov inden Finansaarets Begyndelse, skulde Regeringen forelægge Forslag til en midlertidig Bevillingslov, der ikke overskred Rammerne for den forrige Finanslov (medens Regeringsforslaget i Tilfælde af Uoverensstemmelse mellem Tingene vilde have Afgørelsen truffet i den forenede Rigsdag).

J. C. Christensens Forslag var, modsat Regeringsforslaget, der kun omfattede visse Paragraffer, et fuldstændigt Grundlovsforslag. Han fandt det rigtigt, at man nu, da man ønskede en Grundlovsændring af Hensyn til Spørgsmaalet om Rigsdagens Sammensætning, ogsaa tog andre Bestemmelser med, som kunde tiltrænge Forandring. Han foreslog bl. a., at Landstinget skulde være uopløseligt, og at der til fremtidig Grundlovsændring skulde kræves Til-

slutning af $^2/_3$ af de afgivne Stemmer ved en Folkeafstemning, afholdt et halvt Aar efter Vedtagelsen i begge Rigsdagens Ting. Hans Udkast rummede ingen Paragraf om, at den evangelisk-lutherske Kirke var Folkekirke med Krav paa Statsunderstøttelse, men nævnte blot, at Folkekirkens og de »af Staten anerkendte Trossamfunds Forhold« skulde ordnes ved Lov.

Det afgørende Hovedpunkt i J. C. Christensens Forslag var Tanken om at lade Landstingsvalgene knytte sig til en Deling af Vælgerne efter Alder og ikke til Kommunalraadene. Det var en Tanke, der straks efter Klaus Berntsens Fremsættelse af Grundlovsforslaget det foregaaende Aar var blevet antydet af den til N. Neergaard og Klaus Berntsen knyttede Redaktør Hans Jensen i »Sorø Amtstidende«, og ved Folketingsvalget var den nævnt som Mulighed ved Siden af Valget gennem Kommuneraadene. Naar den nu blev fremsat af Venstres Fører, maatte man regne med, at den vilde faa Betydning.

Der ytrede sig straks i Regeringspartierne stor Harme over, at J. C. Christensen saaledes mødte frem med sit eget Grundlovsforslag. »Politiken« skrev, at denne »Manøvre« fra hans Side havde en nærmest sygelig (»patologisk«) Karakter og beklagede det Parti, der havde en saadan Formand! Det ligeledes radikale »Jysk Morgenblad« skrev i en endnu skrappere Tone, at J. C. Christensens politiske Snigmorderdolk nu var taget ud af Ærmet og blinkede i Luften. Nøgternt skrev derimod Jørgen Pedersen i »Fyns Tidende«, at vel var J. C. Christensens Forslag i strengeste Forstand personligt og uden Forbindelse med hans Formandsstilling i Venstre, men det kunde ikke undgaas, at det vilde komme til at øve Indflydelse paa Rigsdagens Forhandlinger. Sigurd Bergs »Frederiksborg Amts Avis« fastslog som Betydningen, at dette Forslag virkelig indbød til Forhandling, og saaledes er det til Dels ogsaa blevet opfattet fra konservativ Side. F. Eks. skrev »Berlingske Tidende«, at J. C. Christensen havde »bragt Debatten frugtbar Fornyelse«. I Virkeligheden skulde det vise sig, at J. C. Christensens Forslag blev meget frugtbart for de senere Forhandlinger og den endelige Afgørelse. Det rummede intet Afslag paa den almindelige Valgret, men vilde tilbyde en vis Garanti mod forhastet Udnyttelse af Flertalsmagt.

Forhandlingerne i Folketinget om Regeringens Forslag blev præget af en vis Skarphed i Tonen mellem Venstre og Regeringspartierne. Som første Taler udtrykte Slebsager sin Beklagelse af, at Valget den 20. Maj, skønt det var et Valg om Grundlovssagen, dog af de Radikale og Socialdemokraterne var blevet

udnyttet til at bekæmpe Venstre paa helt andre Spørgsmaal som Forsvarssagen og Skattelovene. Den radikale Ordfører, Pastor Povlsen, beklagede bagefter, at Slebsager havde talt saa bittert og spydigt og ikke i en Tone, præget af det Fællesskab, der nu bestod mellem alle virkelige Demokrater; men unægtelig havde Slebsager Ret i, at dette Fællesskab just ikke havde staaet sin Prøve paa Valgdagen. Det hindrede dog ikke Venstre i at slutte sig til Forslaget, der efter 2. og 3. Behandling blev vedtaget med 101 Stemmer mod 6, der naturligvis alle blev afgivet af Højremænd.

Jørgen Pedersen.

Grundlovssagen kom herefter op i Landstinget, hvor jo Partiernes Styrkeforhold var helt anderledes end i Folketinget. De konservative Grundlovsmodstandere var her i Flertal. Der fandtes i Landstinget 29 Højremænd og 5 Frikonservative, tilsammen 34 konservative, mod 21 Venstremænd, 2, der stod i Valggruppe med Venstre, 5 Radikale, 4 Socialdemokrater, tilsammen 32 af de demokratiske Partier.

7. Oktober havde Landstinget Grundlovsforslaget til første Behandling. Som Venstres Ordfører udtalte Enevold Sørensen, at Landstingets Sammensætning var Hovedpunktet. Det var givet, fastslog han, at Grundlaget maatte være almindelig Valgret, men Ønsket om at sætte en højere Valgretsalder frem for de kommunale Raad var i den senere Tid kommet mere og mere under Debat, og Valgdagen havde intet sagt om Enkelthederne. Enevold Sørensen understregede, at Landstinget ikke burde være et Ekko af Folketinget, men det »prøvende, overvejende, regulerende« Ting. Det var en Tale, der for radikale og socialdemokratiske Øren lød lidt »kølig«. Den radikale og den socialdemokratiske Ordfører sluttede sig naturligvis uforbeholdent til Regeringsforslaget, Højres Ordfører gik bestemt imod og krævede, at Landstinget skulde være en Beskyttelse for Mindretallene i det andet Ting; Grev Mogens Frijs erklærede som Ordfører for de Frikonservative sin Villighed til en Forhandling paa den lige Valgrets Grund.

En følgende Udvalgsbehandling bragte ikke andet Resultat, end at der med Højres og de Frikonservatives Stemmer kunde vedtages et Forslag om,

at der skulde være Forholdstalsvalg til Folketinget; Meningen hermed var blot at gøre Vejen farbar til et Fællesudvalg, og et saadant Udvalg med 15 Medlemmer for hvert af de to Ting blev derefter nedsat 5. December.

Samme Dag skrev J. C. Christensen i »Tiden«, at det var Ministeriets Ideal at være Fører og Leder for de tre Grundlovspartier: Radikale, Socialdemokrater og Venstre, men Venstre vilde frem for alt bevare sin Selvstændighed. I Fællesudvalget, tilføjedes der, vilde Venstre sikkert gøre alt, hvad det evnede, for at naa en Overenskomst, og kunde det ikke faa en saadan, da vilde det samles om et Forslag, som det med Tryghed kunde gaa til Valg paa, fordi det ansaa det for det bedste for vort Folk. I en Artikel Juleaftensdag 1913 mindede J. C. Christensen om, at baade Grundloven af 1849 og den af 1866 var fremgaaet af Overenskomst; den sidste, skrev han, vandt aldrig Demokratiets Bifald, men hvis der nu var Mulighed for en hæderlig Overenskomst paa den almindelige Valgrets Grund — »og Haabet derom har vi ikke opgivet« — da burde denne Mulighed ikke forspildes.

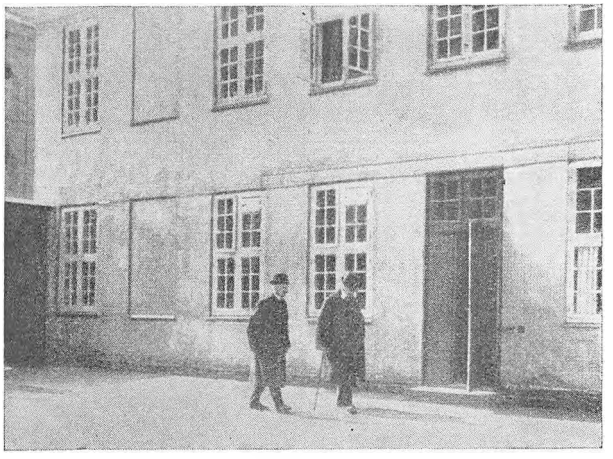
Klaus Berntsen var Fællesudvalgets Formand, men J. C. Christensen var naturligvis Medlem deraf, og hans Meninger maatte der stadig i en særlig Grad regnes med. Han var ikke til Sinds at lade det Berntsenske og Zahleske Forslag blive vedtaget uændret.

Juleaftensdag 1913 afgik J. B. S. Estrup ved Døden. Provisoriernes Konsejlspræsident fik i »Tiden« det Eftermæle, at han havde været »en meget lille Statsmand«, »thi« — fastslog J. C. Christensen med en udmærket Sætning — »en Statsmand bør gøre sig til Talsmand for Udviklingslinjen i sit Folk og ikke til dens Modstander«. Ved Estrups Død forrykkedes Styrkeforholdet i Landstinget; til hans Efterfølger som kongevalgt Landstingsmand lod Regeringen udnævne J. H. Deuntzer, Systemskiftets Konsejlspræsident. Der var nu faktisk Flertal i Landstinget for den ny Grundlov, hvis Venstre, Radikale og Socialdemokrater blot vilde holde sammen; der stod 33 mod 33, men da Formanden tilhørte Højre, og han ikke deltog i Afstemningerne, var Højre og de Frikonservative i Mindretal. Hele Sagens videre Gang syntes herefter at afhænge af, hvorledes J. C. Christensen og den overvejende Del af Venstre, der fulgte ham, vilde kunne komme overens med de andre Grundlovstilhængere.

Sammen med J. C. Christensen stod inden for Venstre Jørgen Pedersen, Venstres Leder i Landstinget; de to mente, at Venstre uden Aftale med de Radikale og Socialdemokraterne skulde stille et »selvstændigt« Forslag, bygget

paa Aldersgrænsevalg til Landstinget. Klaus Berntsen og N. Neergaard fastholdt derimod deres oprindelige Forslag og Samarbejdet med de andre Grundlovspartier. Der var dog ingen Tvivl om, at det var J. C. Christensen, der havde Overtag i Venstre, og herefter maatte Regeringens og Regeringspartiernes Taktik rette sig.

Højre fastholdt i Fællesudvalget Modstanden mod den almindelige Valgret, og 13. Februar 1914 skrev J. C. Christensen i »Tiden«: »Med Højre synes det ikke at ville gaa.« Imidlertid var Forhandlinger indledet mellem Venstre som Helhed og de andre Grundlovspartier. Fra Ministeriets Side var Venstre blevet forespurgt, om det vilde lette Sagens Gennemførelse i Landstinget, hvis man satte Aldersgrænsevalg i Stedet for Kommuneraadsvalg. Svaret var bekræftende, og det tilføjedes, at Venstre selv vilde stille Forslag i den Retning (det sidste var inden for Venstre blevet vedtaget med 21 Stemmer mod 17). Det var J. C. Christensen, der her havde sejret inden for Venstre. I »Tiden« fremhævede han, hvilken Betydning det vilde faa, at Venstre kunde blive helt enigt om alle Enkeltheder; da kunde der endnu være Haab om, at Højre i Landstinget eller Dele af det vilde optage en Forhandling om Grundlovssagen, og at faa denne Sag løst »paa nogenlunde fredelig Vis« ansaa J. C. Christensen for den lykkeligste Udvej.

Estrup i Rigsdagsgaarden.

Det viste sig dog lidt vanskeligt at komme til fuld Enighed inden for selve Venstre. J. C. Christensen og Jørgen Pedersen stillede i Fællesudvalget Forslag ikke alene om Aldersgrænsen, men i Overensstemmelse med J. C. Christensens Septemberforslag bl. a. om, at der kun skulde være 7 københavnske Landstingsmænd, om Uopløselighed for Landstinget og om midlertidige Finanslove. J. C. Christensen mente, at naar det norske Storting kunde være uopløseligt, saa kunde det danske Landsting ogsaa være det; men N. Neergaard var af en anden Mening og bekæmpede i Fællesudvalget Tanken om Uopløselighed.

Det lykkedes endelig Venstre som Parti at komme til Enighed, og paa

Venstres Forslag lykkedes det 12. Marts 1914 at faa Grundlovssagen ført et stort Skridt fremad ved en Overenskomst mellem de tre Grundlovspartier. Overenskomsten betød en ubetinget Sejr for J. C. Christensens Tanke om Aldersvalg til Landstinget og ogsaa m. H. t. Tanken om midlertidige Finanslove; derimod blev Landstinget ikke uopløseligt, der blev blot sat Betingelse for dets Opløselighed, at det skulde have afvist et af Folketinget vedtaget Forslag, og dette igen være vedtaget af Folketinget og atter være afvist af Landstinget. »Politiken« skrev om Overenskomsten, at den nye Forfatnings Landsting vilde i Opbygning mere komme til at ligne Junigrundlovens, end det vilde være blevet Tilfældet efter det Berntsenske Forslag. Det var unægtelig Ord, J. C. Christensen, der stod som Situationens Sejrherre, kunde triumfere lidt over og tage sig til Indtægt. »Men har »Politiken« Ret«, spørger »Tiden« for 20. Marts, »hvorledes gaar det da med alle de tidligere fremsatte Mistænkeliggørelser af J. C. Christensen?«

4. April afsluttedes mellem Grundlovspartierne en ny Overenskomst, denne Gang om Valgloven. Der skulde være 120 Folketingskredse, men til Udligning af uforholdsmæssige Resultater skulde der være 20 Suppleringsmandater. Dermed var man altsaa i en vis Udstrækning slaaet ind paa Forholdstalsvalgmaaden, og det var ikke sket med Tilslutning fra alle i Venstre, hvor der fandtes megen Mistillid til denne nye Valgordning og megen Forkærlighed for det gamle Kredssystem. I Venstres Folketingsgruppe havde der kun været 19 Stemmer mod 15 for Suppleringsmandaterne.

I Overensstemmelse med den trufne Aftale stillede Indenrigsministeren et Valglovsforslag, hvorefter der altsaa skulde være 120 Folketingskredse og 20 Suppleringsmandater, fordelt paa Hovedstaden, Øerne og Jylland. Dette Forslag kunde ikke gaa igennem i Landstinget, hvor det stødte paa Modstand ikke blot hos Højre, men ogsaa hos adskillige Venstremænd. Højre mente, det ikke rummede Forholdstalsvalg nok, de misfornøjede Venstremænd, at det havde for meget heraf. Landstingets Venstre stillede et nyt Forslag, hvorefter der ingen Suppleringsmandater blev, blot Forholdstalsvalg i Hovedstaden, Aarhus, Odense, Aalborg, bundet Omvalg i andre Kredse, og erklærede, at saafremt de andre Grundlovspartier vilde gaa med til det, vilde alle Partiets Medlemmer stemme for baade Valglov og Grundlov; efter Forslaget skulde der være 120 Kredse. 26. Maj sluttede de Radikale og Socialdemokraterne sig hertil ved en tredje Overenskomst, omend meget mod deres Ønske, da de fandt

den nødvendig for Grundlovens Gennemførelse. Højre fastholdt, at der til lige og almindelig Valgret maatte svare en fuldt gennemført Forholdstalsvalgmaade og stillede Forslag om Forholdstalsvalg i syv store Kredse.

Højre havde ikke forstaaet at drage nogen Gavn af de Indbydelser til Forhandling, det i saa høj Grad havde faaet fra J. C. Christensens Side; det vedblev halsstarrigt at holde paa en haabløs Sag, og i Misfornøjelse over den Udvikling, der var fuldbyrdet gennem Overenskomsterne mellem de andre Partier, skred det nu til temmelig desperate Handlinger.

Inden der den 3. Juni i Landstinget skulde finde Afstemning Sted om Valgloven, erklærede Højres Ordfører, Piper, at da de konservative Grupper ikke vilde paatage sig Ansvaret for ved sin Nærværelse at sætte Tingets ene Halvdel i Stand til at vedtage en Lov, som den anden Halvdel finder fordærvelig for Landet, saa de sig nødsaget til at forlade Salen. Og derefter foregik saa den opsigtsvækkende Demonstration, at Højre og Frikonservative i sluttet Trop forlod Landstingssalen, naturligvis et mærkværdigt, men næppe imponerende Skue for alle de Medlemmer og Tilhørere, som blev tilbage.

Ved den Afstemning, som derefter paa sædvanlig Maade gik for sig, blev der afgivet 33 Stemmer for og ingen imod Forslaget, idet jo 32 Medlemmer var forsvundne. Denne sidste Omstændighed gjorde imidlertid, at Formanden maatte erklære Tinget for ikke beslutningsdygtigt (da Forretningsordenen krævede, at mere end Halvdelen, eller mindst 34, skulde deltage i Afstemninger); Loven var ikke vedtaget, og der kunde ikke ske videre i Mødet.

4. Juni 1914 afgav Fællesudvalget sin Betænkning angaaende Grundlovssagen. Flertallets Forslag var bygget paa de Overenskomster, der var afsluttet mellem Venstre, Radikale og Socialdemokrater. Den vigtigste Ændring til Regeringsforslaget var derefter den, der udtryktes ved følgende Paragraf: »Valgret til Landstinget har enhver Folketingsvælger, som har fyldt sit 35. Aar og har fast Bopæl i vedkommende Landstingskreds.« Fællesudvalgets Mindretal, d. v. s. Højre, krævede, at Landstingsvælgerne ikke blot skulde have fyldt 35 Aar, men ogsaa være ansat til at svare Ejendomsskyld, Indkomstskat eller Formueskat til Staten. Til Folketinget krævede Højre den hidtidige Valgretsalder af 30 Aar bevaret, medens Grundlovspartierne naturligvis gik med til 25 Aars-Grænsen. Flertallet satte det højeste Antal Folketingsmedlemmer til 140, Mindretallet vilde have højest 120, medens der var Enighed om, at Landstinget skulde have 70 Medlemmer. Mindretallet foreslog, at en-

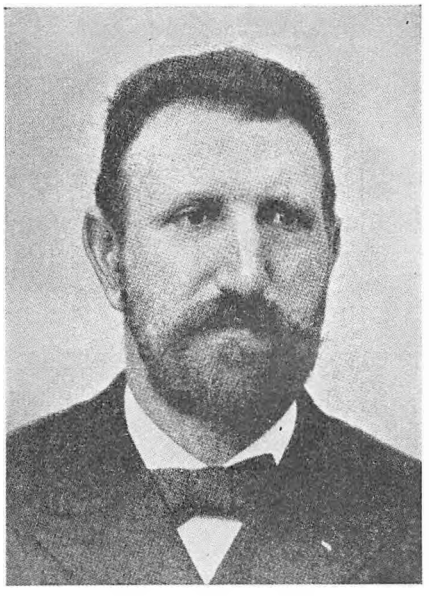
hver af Rigsdagen vedtagen Lov med Undtagelse af Finansloven, Traktater med fremmede Lande eller Love, der krævede hurtig Fremme, skulde saafremt Vedtagelsen ikke var sket med mindst $^2/_3$ af de afgivne Stemmer i hvert Ting, kunne bringes ud til en Folkeafstemning, ifølge Krav enten af Kongen, af $^2/_3$ af et af Tingenes Medlemmer eller af 5 pCt. af Vælgerne; i øvrig skulde til Vedtagelse af Lovforslag vedrørende saavel Beskatning af fast Ejendom som Ekspropriation af fast Ejendom til Formaal af anden Art end dem, hvortil der hidtil havde været Hjemmel ved særlig Lov, kræves et Flertal af mindst to Tredjedele af hvert Tings Medlemmer.

Fællesudvalgets Højre havde altsaa formet sit Forslag efter den gamle konservative Tanke, at en Begrænsning af den almindelige Valgrets Herredømme var uomgængelig nødvendig af Hensyn til Samfundets økonomiske Velfærd og mere velstillede Befolkningsklassers berettigede Interesser. Det havde vist sig at være en forkert Beregning af J. C. Christensen, at Højre vilde opgive dette Standpunkt og gaa over paa den almindelige Valgrets Grund; denne Stædighed havde blot tjent til at drive Venstre tættere sammen med Radikale og Socialdemokrater, men dog skulde Landstingets Højre, da det fik Fællesudvalgets Indstilling til Behandling, gøre et Forsøg paa at standse ogsaa denne Sag.

9. Juni vedtog Folketinget Grundlovsforslaget, saaledes som det var blevet udformet af Fællesudvalgets Flertal, men den samme Dag, da der skulde være eneste Behandling af Sagen i Landstinget, afgav Piper som Højres Formand og Grev Frijs som de Frikonservatives en Erklæring om, at disse Partier saa sig nødsaget til at forhindre Grundlovsforslagets Vedtagelse paa samme Maade som Valglovens. Med god Grund kunde Konsejlspræsident Zahle sige, at der derved skete et aabenbart Misbrug af Grundlovens § 61, hvorefter intet af Tingene kunde tage nogen Beslutning, medmindre over Halvdelen af dets Medlemmer var til Stede; det var naturligvis her Meningen at sætte et Værn mod Tilfældigheder eller Overrumplinger, ikke at lette den planlagte Hindring for Vedtagelsen af gyldige Beslutninger. »Jeg stempler denne Adfærd«, sagde Zahle, »som liggende uden for Forfatningens Forudsætninger«, og han bebudede, at naar Afstemningen paa denne Maaade havde fundet Sted, vilde Landstinget blive opløst. Højremedlemmerne hørte ikke paa denne Tale, de var udeblevet fra Mødets Begyndelse og undgik saaledes at foranstalte den Udvandring, der let fik et komisk Skær over sig. For Fællesudvalgets Flertalsind-

stilling afgav derefter de fuldtalligt mødte Grundlovspartier 33 Stemmer, men Tinget var ikke beslutningsdygtigt, og Formanden udsatte Møderne paa ubestemt Tid.

Ved Landstingsopløsningen, den første under Forfatningen af 1866, rejstes der nu et for den radikale Regering meget vanskeligt Spørgsmaal: de kongevalgtes Stilling under en saadan Opløsning. Det var de Radikales gamle Standpunkt, at de kongevalgte, skønt udnævnt »paa Livstid«, ramtes af Opløsningen lige saa vel som de folkevalgte, det samme mente J. C. Christensen og N. Neergaard; men Højre var af den modsatte Mening, og den deltes af Kongen. Der blev en Tid lang en Art Konflikt mellem Konge og Ministerium, hvorunder der drøftedes nye Regeringsdannelser.

Landstingsmand Emil Piper.

Konflikten løstes 12. Juni ved en Art Kompromis i Statsraadet. Konsejlspræsident Zahle afgav en Indstilling om Landstingets Opløsning, hvorefter Ministeriet forpligtede sig til at bevare de nuværende af Kongen udnævnte Medlemmer i det Omfang, som Opløsningens Hensigt — at skaffe Agtelse for den lovlige Afgørelse og at føre Grundlovsforhandlingen til Ende — gjorde det muligt. Kongen udtalte, at han bifaldt Opløsningen og ønskede en Afgørelse af Grundlovsforslaget paa Grundlag af Valgenes Udfald, men det var stadig hans Opfattelse, at en Opløsning af Landstinget ikke kunde ramme de kongeligt udnævnte Medlemmer. Zahle svarede hertil, at efter Kongens Udtalelse var det politiske Spørgsmaal om de kongevalgte udskudt til efter Valget af de 54 Landstingsmedlemmer; Ministeriet vilde til den Tid eventuelt stille Forslag om Ombytning af de kongevalgte, hvis det var en Nødvendighed for at gennemføre Grundloven.

Det var altsaa slet ingen principiel Løsning, blot en rent praktisk af foreløbig Karakter; det principielle Spørgsmaal interesserede ikke Ministeriet, før det vilde vise sig at have en reel politisk Interesse. Jørgen Pedersen skrev i »Fyns Tidende«, at det hverken var veloverlagt eller forsvarligt at udsætte Spørgsmaalet om de kongevalgte, J. C. Christensen i »Tiden«, at han vel ansaa

de kongevalgte for opløselige, men han havde aldrig ønsket, at Forfatningen kom til at hvile paa Stemmer, der var tilvejebragt ved en Ombytning af de kongevalgte, og det havde været hans Bevæggrund til at søge Overenskomst med Dele af Højre om Grundlovsforslaget (der havde dog nok ogsaa været andre Bevæggrunde for ham). Han frygtede for, at den Halvhed, der var vist fra Ministeriets Side, vilde give Grundlovsmodstanderne Vind i Sejlene og gøre det kommende Landstingsvalg endnu vanskeligere for Demokratiet.

Ordet »endnu« viser, at J. C. Christensen ikke følte sig saa sikker paa, hvad dette Valg vilde bringe, og en ret udbredt Usikkerhed har der i det hele været. Rundt om i Landet viste der sig i visse Venstrekredse nogen Betænkelighed ved en saa vidtgaaende demokratisk Grundlovsændring. Det var især blandt Gaardmænd, den besiddende Fløj af Venstres Landbovælgere, at der ret naturligt kunde ytre sig Stemninger, der ikke helt let lod sig berolige ved Henvisninger til »Venstres gamle Program«. Man talte om »den fynske Bevægelse«, der lededes af to Gaardejer-Brødre ved Navn Hansen, og som netop var en Bevægelse af Venstrebønder, der nærede Frygt for, at den nye Grundlov skulde blive farlig for Bondestanden. Naar Højre som sidste Udvej for at opnaa en Fordel havde fremkaldt Landstingets Opløsning, var det netop, fordi Partiet spekulerede i »den omvendte Gaardmand« og mente i ham at se en Chance i Kampen mod den almindelige Valgret. Venstrepressen havde sin væsentlige Andel i, at »Omvendelserne«s Tal dog skulde blive meget ringe. Den forsvarede med maalbevidst Energi den almindelige Valgret og manede til Troskab mod de store Idealer fra Venstres Fortid. En Undtagelse udgjorde et saa anset Blad som »Vejle Amts Folkeblad« under Ledelse af Chr. Søndergaard, der frygtede for en Magtfordeling, hvorved Magten vilde glide over til Socialdemokratiet. Han agiterede ikke mod den almindelige Valgrets Princip, men mente, at der maatte tilvejebringes visse Garantier eller Sikringer. Det viste sig i dette Tilfælde, hvor megen Indflydelse der kan ligge hos et Blad og dets Redaktion; ved Valgmandsvalgene dannede Vejleegnen en Undtagelse ved at give Grundlovsmodstanderne og de »betænkelige« Venstremænd en betydelig Styrke, medens de ellers overalt i Landet, ogsaa paa Fyn, kom til at lide et stort Nederlag over for Grundlovstilhængerne.

Før Valgmandsvalgene offentliggjorde J. C. Christensen i »Ringkøbing Amts Dagblad« et Valgmanifest, i hvilket han kraftigt opfordrede til at støtte Grundlovsforslaget, men dernæst udtalte, at han kunde ønske, man var kommet

lidt videre med Garantier mod uovervejede og overilede Rigsdagsbeslutninger; det havde, udtalte han, været det bedste, om man kunde have fortsat en rolig Forhandling med Landstinget. J. C. Christensen har inderst inde ikke haft saa meget imod, at Valget kunde have skabt en Situation, hvorved endelig en saadan Forhandling mellem Højre og Venstre kunde komme i Stand. Hans Fortid og hele aandelige Udvikling bandt ham til den almindelige Valgret, men rent bortset fra hans skarpe Modsætningsforhold til den radikale Regering, der naturligvis i høj Grad var bestemmende for hans Taktik, har han ikke følt alt for stor Begejstring ved Tanken om den Fremtid, der vilde følge efter Grundlovsændringen og bringe Socialdemokratiet de store Muligheder. J. C. Christensen saa altid mere paa Resultater end paa Idéer; han har udtrykkeligt fremhævet, at den almindelige Valgret ikke var nogen Menneskeret, saaledes som det nærmest er blevet antaget efter en vis mere teoretisk Opfattelse.

Det kunde ikke skjules, at Venstrereformpartiets gamle Formand stod noget »til Højre« i Grundlovssagen for de gammelmoderate Førere Klaus Berntsen og N. Neergaard, hvad atter peger tilbage paa, at Modsætningen mellem Halvfemsernes Venstregrupper mere havde været en Modsætning i Taktik end i Sindelag. Berntsen og Neergaard stod helt paa Linje med Regeringen i deres Betoning af de store demokratiske Idealer, der uden væsentlig Afkortning skulde sejre gennem den nye Grundlov. Hvis det ikke havde været Mundsvejr, at Vælgerne i mange Aar havde raabt Leve for Junigrundloven, maatte de møde frem og stemme for Venstres Grundlovsforslag — udtalte Klaus Berntsen paa et Møde i sin Valgkreds kort før Valgmandsvalgene. En af Grundlovssagens ivrigste Forekæmpere inden for Pressen var ogsaa en Mand, der fra Fortiden stod Berntsen og Neergaard saa politisk nær som Redaktør Hans Jensen, »Sorø Amtstidende«. Der har vel nok hos disse gammel-moderate Politikere været en Stemning for at bevise det demokratiske Sindelag, som man ofte havde været tilbøjelig til at ville frakende dem.

Der var ved Valgmandsvalgene valgt et overvældende Flertal af Grundlovstilhængere af den almindelige Vælgerklasse paa Land og i By, den højstbeskattede Klasse i Byerne valgte heller ikke saa faa Grundlovstilhængere, og af de selvskrevne Valgmænd paa Landet sluttede ikke saa faa sig til den nye Grundlov; forholdsvis meget faa Valgmænd var der af den Retning, der kunde opfattes som Grundlovsmodstandere inden for Venstre. Ved Valget af

Landstingsmænd 10. Juli 1914 valgtes 20 Højremænd og 5 Frikonservative, eller i alt 25 Grundlovsmodstandere, 20 Venstremænd, 5 Radikale og 4 Socialdemokrater eller i alt 29 Grundlovstilhængere; der var blandt de kongevalgte 3 Højremænd, 7 Venstremænd og 2 Radikale, og der vilde uden Ombytning af de kongevalgte være 38 Grundlovstilhængere mod 28 Grundlovsmodstandere, et meget betydeligt Flertal. Regeringen kunde spare sig et Forslag om de kongevalgtes Opløsning, og med Tilslutning fra Kongen, der fastholdt sin principielle Opfattelse, løstes den hele Sag ved en Meddelelse til Rigsdagens Medlemmer om, at Spørgsmaalet om Genudnævnelse af de kongevalgte bortfaldt, saaledes at de for disse Medlemmer een Gang udfærdigede Udnævnelser blev staaende ved Magt. Det var en Løsning, der principielt ingen Løsning var, men rent praktisk ryddede den Spørgsmaalet ud af Verden.

Valgets Udfald vidnede frem for alt om de gamle demokratiske Idéers stærke Magt i Venstrebefolkningen; det havde vist sig umuligt at fortrænge dem ved Henvisning til materielle Fordele og Farer. J. C. Christensen erklærede, at han havde ikke ventet en saa stor Sejr, og spaaede nu Grundloven, der var Venstres Værk, en let Gennemførelse.

Det kom dog ikke til at gaa saa glat, og den Tanke, at det muligvis ikke ved et Bekræftelsesvalg vilde lykkes at skaffe et saa stort Flertal for Sagen, kom i den nærmest følgende Tid til at spille en Rolle. 20. Juli 1914 samledes Rigsdagen, Grundlov og Valglov blev forelagt for Landstinget. Da under Forhandlingerne Højre tilbød at opgive sit Krav om Skatteydelse til Staten, blev der paa Foranledning af Venstre fra Grundlovspartiernes Side paabegyndt en Drøftelse af Indrømmelser til Gengæld, navnlig med Hensyn til særlige Bestemmelser for Vedtagelse af visse Skatteforhøjelser. Krigens Udbrud omkring 1. August afbrød Forhandlingerne, et Forsøg paa Genoptagelse lidt senere førte ikke til noget, da Højre ikke vilde gøre Indrømmelser, og Situationen ikke indbød til et Bekræftelsesvalg, der maatte blive et Kampvalg. 18. August endte Grundlovssagens Behandling for denne Gang.

STEMNINGER I VENSTRE LIGE FØR VERDENSKRIGEN

Det var Grundlovssagen, der helt optog Sindene under Rigsdagssamlingen 1913—14. Der blev ganske vist vedtaget 50 nye Love, men de knyttede sig væsentlig til tidligere Lovgivning, og ingen af dem betød noget særlig epoke-

gørende. Nævnes kan en Fornyelse af Husmandsloven, hvorved Grænserne for den Laaneværdi, de nye Husmandsbrug kunde have, blev lidt udvidet, og den aarlige Bevilling til Udlaanene forøgedes fra 4 til 5 Mill. Kroner.

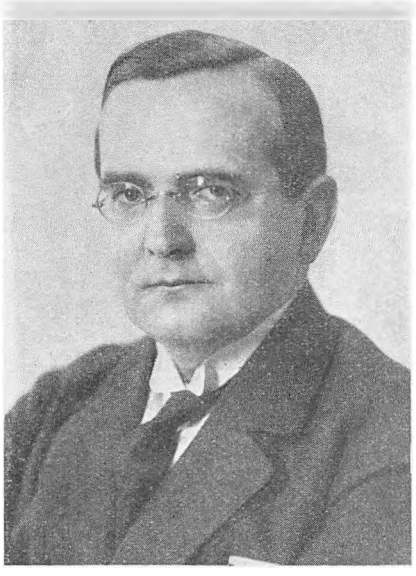
Selv Finansloven gav i denne Samling ikke Anledning til ret megen Diskussion. Ordførerne talte uden at vække videre Opmærksomhed, og de allerfleste Bevillinger gled glat igennem. Undtagelsesvis kunde det komme til en lille Konflikt, som naar Venstre modsatte sig en Bevilling paa 2.000 Kr. til at skaffe de røde Postbude i København fri Rejse, naar de skulde ud til deres Feriehjem. Venstre holdt paa, at vel skulde Staten give sine Funktionærer en ordentlig Løn og en passende Ferie, men Resten skulde de selv klare. I denne Sag viste Venstre sig altsaa paa typisk Maade som det Parti, der var bange for at give Funktionærerne en Særstilling over for den øvrige Befolkning, medens de andre Partier, der gennemførte Bevillingen, absolut vilde lufte en særlig Interesse for »Tjenestemændene« (en Betegnelse, der endnu ikke paa den Tid var opfundet).

I det hele var altsaa den politiske Interesse i Danmark i det sidste Aar før Verdenskrigen samlet om een eneste Sag: den nye Grundlov.

Vi har set, at der just ikke var absolut Enighed og sikkert Fodslag inden for Venstre. Der var en bestandig fremtrædende Modsætning mellem J. C. Christensen paa den ene, Klaus Berntsen og N. Neergaard paa den anden Side. Den knyttede sig til gamle politiske og derved til en vis Grad personlige Modsætningsforhold, men vist nok ogsaa i nogen Maade, som tidligere antydet, til en forskellig Vurdering af de fremtidige Muligheder for Venstre. J. C. Christensen har ligesom tvivlet lidt om, at der vilde blive den bedste Plads for Venstre under de Vilkaar, som herefter vilde frembyde sig, og navnlig har han ikke ventet sig noget af et Samarbejde eller endog en Samling med de Radikale; Tanken herom har sikkert ligget Neergaard langt nærmere, medens J. C. Christensen snarere har tænkt sig, at det for at modstaa Socialdemokraterne kunde blive nødvendigt at genoptage og videreudvikle den Føling med Højre, der jo faktisk havde været før Grundlovsforslagets Fremsættelse.

Den almindelige Stemning inden for Venstre var dog langtfra præget af nogen Mistvivl om, at Partiet og alt, hvad det havde for gennem Tiderne, ogsaa vilde have Grokraft under den nye Grundlov, der skulde virkeliggøre Venstres gamle Tanke om den fuldt gennemførte almindelige Valgret til begge

Rigsdagens Ting. Et glædeligt Vaartegn saa man i den nye Venstreungdomsbevægelse, der syntes at love den gamle Partibevægelse en frisk Tilførsel af unge friske Kræfter. Fra den blev stiftet i 1908, holdt »Venstres Ungdom« paa, at den ikke selv var nogen Partibevægelse, men blot en Bevægelse i Tilknytning til Venstres ledende Idéer; der laa den praktiske Tanke bagved, at det vilde lykkes at samle de dengang splittede Venstregrupper, og hertil havde mange været tilbøjelige til at henregne ikke blot dem, der 1910 samledes i Partiet Venstre, men ogsaa de Radikale. Da den unge stud. jur. A. L. H. Elmquist 1912 stiftede Studenterforeningens Venstre, henvendte han sig ikke blot til J. C. Christensen om Støtte, men ogsaa til Dr. Munch; Maalet var at samle Venstrestudenter af alle Afskygninger og herunder ogsaa de »specifikt radikale«, som det imidlertid ikke lykkedes at faa med. Munch vilde ikke støtte en Forening, der ikke tonede rent radikalt Flag, og dette Afslag fra hans Side var i Virkeligheden et af de meget tydelige Vidnesbyrd om, hvorledes man fra radikal Side ikke ønskede at bygge nogen Fremtidsmulighed paa et Samarbejde med Venstre, endsige paa en Tilbagevenden til et Partifællesskab.

A. L. H. Elmquist f. 1888, Ungdomsbillede.

Fra 1912 var Venstreungdomsbevægelsen for Alvor i Fremgang og der var naturligvis i de begejstrede unges Rækker ingen Vaklen eller Tvivl med Hensyn til, at allerforrest blandt de gamle Venstreidealer, der skulde fastholdes, stod den almindelige Valgret. Ved Venstres Ungdoms Landsstævne i Sorø 13. Juli 1913 talte N. Neergaard med megen Kraft og Varme om, hvorledes denne Idé var den egentlig grundlæggende for hele Venstres Stræben gennem Tiderne, den, der allerede laa til Grund for det bondevenlige Venstres Udskillelse fra de Nationalliberale ved Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling 1848; han skildrede for de unge, hvilken Troskab mod Idealet der bestandig var blevet vist af Venstres Kærnetropper i den besiddende Landbefolkning Landsstævnet i Sorø blev for V. U. Indledningen til et livligt Arbejdsaar, præget særlig af en stor Agitationsrejse, der foretoges af Landsorganisationens Formand, den senere Folketingsmand N. Elgaard, han holdt ca. 85 Møder

i eet Træk og kom til næsten alle Egne af Landet. »Den politiske Ungdomsbevægelse breder sig Dag for Dag, Uge efter Uge«, skrev »Tiden« 3. April 1914. Den 11. Juli 1914 holdtes i Ringsted det sidste Landsstævne før Verdenskrigen; her var repræsenteret 57 Foreninger med et Medlemstal paa ca. 7500. 14 Dage efter holdtes et mindre V. U.-Møde i Ringsted; her talte den senere Folketingsmand J. Chr. Jensen-Broby om de unges Forventning til Grundloven: »Vi haaber i den nærmeste Fremtid at faa en ny Grundlov, der giver os unge Stemmeret!«

Det var om Grundloven, der blev talt af de politisk interesserede herhjemme i de første Sommermaaneder 1914. Selv Mordet paa den østrigske Tronfølger Franz Ferdinand i Serajevo 28. Juni, der dog hos adskillige herhjemme, som f. Eks. N. Neergaard, straks vakte bange Anelser, skød ikke for den almindelige Bevidsthed Udenrigspolitiken frem for Indenrigspolitiken; ikke mange tænkte sig for Alvor, at den fjerne Begivenhed skulde blive Anledning til den Verdenskrig, der ogsaa dybt kom til at ændre Vilkaarene for det danske Samfundsliv. Stemningen i Danmark var lige til Krigens Udbrud præget af det lyse Syn paa Verdensudviklingen, der i det hele var stærkt fremtrædende inden for den europæiske Menneskehed i de nærmeste Aar før den store Krig.

Verden var dengang paa en Maade, der nu vanskeligt forstaas, præget af Tro paa uforstyrret Fremgang og stadig voksende Frihed, og i Danmark var Troen sikkert usædvanlig stærk. Det drøftedes ganske vist ogsaa her i Landet ofte, om den Modsætning, der iagttoges mellem de store Magter, ikke vilde faa Udløsning i en Storkrig. Meningerne var delte, og faktisk førtes fra radikal og socialdemokratisk Side Kampen mod Forsvarssagen delvis ud fra den Tanke og med den Begrundelse, at der ikke behøvedes noget dansk Forsvar, alene fordi der ikke kunde tænkes nogen Krig i Nærheden af vore Strande og derfor vedkommende os. »Jeg ved ikke, hvordan England og Tyskland skulde komme i Krig med hinanden«, udtalte den radikale Bransager ved et Møde, »for Tyskland er en Landmagt og England en Sømagt!« Den socialdemokratiske Ordfører i Militærspørgsmaalet K. M. Klausen glemte aldrig at henvise til, hvorledes Arbejderbevægelsen rundt om i de store Kulturlande stod som et sikkert Værn for Freden. Det var Socialdemokratiets Skik at pege paa deres eget internationale Parti som Garanti, medens de Radikale nærmest fremhævede Kulturens Fremskridt og Fredsbevægelsens Vækst. P. Munch stod i

det radikale Parti som toneangivende i denne Henseende, og hans Udtalelser blev ofte opfattet som en simpel Afsværgen af den Mulighed, at der overhovedet kunde blive Krig mellem de europæiske Stormagter indbyrdes. I hvert Fald uden for den politiske Agitation har han udtalt sig forsigtigere. I sin bekendte store Lærebog i Samfundskundskab (Udgaven fra 1912) siger han, at Krigsfaren vel er blevet betydeligt formindsket ved Fredsbestræbelserne, men ingenlunde er forsvundet.

I Virkeligheden var der ikke mange i Danmark, der inderst inde og for Alvor vilde tro, at hele den blomstrende Tilstand i Verden, tilsyneladende paa alle Omraader mere løfterig end til nogen anden Tid, brat skulde blive prisgivet en Storkrigs Ødelæggelser. I Danmark glædede man sig ikke mindst i Folkets brede Lag over den tekniske og sociale Fremgang, der havde været saa iøjnefaldende i de sidste Slægtled, og man stolede paa, at der ude i den store Verden var Kræfter, stærke nok til at hindre Civilisationen i at lide Skibbrud. Venstres Stilling i Forsvarssagen var bestemt af en national Pligtfølelse; man vilde ikke, at Landet under nogen Omstændighed skulde ligge værgeløst hen, men man troede egentlig ikke alt for meget paa, at der nogensinde skulde komme en Situation, hvor Spørgsmaalet om et Forsvar med Vaaben for Landets Neutralitet eller Uafhængighed vilde blive virkelig aktuelt.

Der vil være Anledning til at citere en Artikel af J. C. Christensen, skrevet i »Tiden« for 19. December 1913 med Henblik paa den forestaaende Jul, »Fredens Fest«. Den er et Vidnesbyrd om, at trods de Krige, der lige var blevet ført paa Balkanhalvøen, stod Venstres Fører i sit Syn paa Verdensforholdene og de almindelige Muligheder for Krig eller Fred ret nær ved en P. Munch og ikke saa ubetinget paa Afstand fra en K. M. Klausen.

J. C. Christensen taler først om den sande Fred, der først vil komme med Gudsriget, men spørger dernæst, om der er nogen Udsigt til den jordiske Verdensfred. Og her bliver hans Svar: »Jo, visselig. Den nærmer sig mere og mere. Kun den Blinde eller den, der ikke vil se, kan tvivle derom. Det ene Tegn følger efter det andet, men Sortseerne vil ikke se det.« De ser f. Eks. i Balkankrigene og i Spændingen mellem Østrig-Ungarn og de slaviske Folk paa Balkan Tegn paa mere Krig og Vold, medens Menneskevennerne med et lyst Syn ser disse Ting som et Led i Arbejdet for Nationernes Selvstændighed, et Skridt fremad til Virkeliggørelse af den gamle jødiske Profets Spaadom om, at hvert Folk skulde vederfares Retfærdighed og yde Retfærdighed. »Sort-

seerne vil faa Uret«, fastslaar dristigt J. C. Christensen, idet han med disse Ord gør sig selv til noget af en Profet. »De undervurderer det Arbejde, der gøres i alle Lande for Retfærdighed og Fred mellem Folkene. Den Dag vil komme, da dette Arbejde sejrer. Fredsvennerne i alle Lande finder hinanden bedre og bedre. Kongresser og Sammenkomster mellem dem bliver hyppigere og fyldigere Aar for Aar.« Og her nævner saa J. C. Christensen — naturligvis i den mest oprigtige Tro paa Betydningen deraf —, at ikke mindre end 3500 Rigsdagsmænd fra alle Lande har sluttet sig til den interparlamentariske Union og sendt Deltagere til Konferencerne.

»Idéen om Verdensfreden«, udvikles det videre, »giver sig Udslag i Tusinder af Taler og Skrifter, og Folkeraabet om Voldgift i Stedet for Krig lyder stedse højere, ikke alene hos de smaa Folk som her i Norden, hvor vi ikke kan vente at sejre i Krig, men ogsaa i de store Folk med de mægtige Krigsflaader og Arméer.«

J. C. Christensen anser det da for forsvarligt at anlægge det lyse Syn paa Verdens Fremtid og Muligheden for at undgaa Krig: »Vi ser ikke mørkt paa de kommende Tider. Vi venter os tværtimod, at Fredstanken vil gaa stærk og sejrrig fremad. Vi forfærdes ikke over de nye Opfindelser af Krigsmaskiner til Brug for Landet, paa Havet og i Luften, thi vi tror, at disse Opfindelser vil medvirke til at gøre Krigen mere umulig.« J. C. Christensen ser ogsaa lyst paa et andet Forhold i denne Forbindelse, nemlig Arbejdernes Deltagelse i det politiske Liv i alle Lande: »Arbejderne er navnlig interesserede i Fredens Bevarelse. Krigen ødelægger Arbejdet og røver dets Frugter, derfor er Arbejderne imod den. Men i det politiske Liv er Arbejderstemmerne lige saa gode som de øvrige Stemmer og ofte endnu bedre paa Grund af deres store Tal. Statsmændene er nødt til at tage Hensyn til dem og regne med dem. Og den Dag, da alle Arbejdere kræver Freden for Alvor, da vil den ogsaa komme.« Altsaa er J. C. Christensen her egentlig ikke længere fra K. M. Klausens Opfattelse, end at det, Klausen troede allerede nu var en Virkelighed, for Christensen stod som noget, der i Fremtiden med Sikkerhed vilde blive det. For ham var det imidlertid givet, at Vejen vilde komme til at gaa gennem fælles Overenskomster mellem Magterne, og Artiklen rummer nogle Bemærkninger om det uheldige i, at Socialdemokraterne vilde lade det enkelte Land gaa sine egne Veje og tænkte sig et saa farligt Eksperiment som Nedlæggelse paa een Gang af alt Forsvarsvæsen.

J. C. Christensen har imidlertid haft lettere ved at tro noget godt om Socialdemokraterne end om de Radikale (hvis Standpunkt han i denne Artikel overhovedet ikke ænser), og derfor udtaler han ogsaa sin Tro paa, at Socialdemokraterne en skønne Dag nok skal se, hvor Vejen gaar, og han finder gode Tegn dertil: »Det glæder os derfor ogsaa, at vore Socialdemokrater tager livlig Del i Kongresserne og Sammenkomsterne saavel her i Norden som ude i det øvrige Europa.«

Den store Venstrepolitiker var saa dybt rodfæstet i parlamentarisk Tankegang, at han ikke kunde andet end tro paa alt det, der skulde naas for Verdensfreden ved Udveksling af gode Ord paa internationale Møder og interparlamentariske Kongresser — en Tro, svarende til den, der senere samlede sig omkring Folkeforbundet. Men godt et halvt Aar efter, at han saa stærkt havde udtrykt sit Lyssyn, kom Verdenskrigen.

VERDENSKRIGENS FØRSTE TID

I Tiden omkring 1. August 1914 udbrød den store Verdenskrig, hvis Anledning var Modsætningsforholdet mellem Østrig-Ungarn og Serbien, som var blevet tilspidset siden den 28. Juni, da den østrigske Tronfølger Franz Ferdinand var blevet myrdet af en ung Serber. 28. Juli erklærede Østrig-Ungarn Serbien Krig, 1. August fulgte Tysklands Krigserklæring over for Rusland, 3. August dets Krigserklæring over for Frankrig; 4. August erklærede saa England Tyskland Krig, og dermed var den farligste Situation opstaaet for Danmark. Det var Sammenstødet mellem Tyskland og England, der lettest kunde medføre Risiko for, at vi blev inddraget i Krigsbegivenhederne.

Krigens Udbrud gjorde naturligvis straks et overvældende Indtryk ogsaa her i Landet. En radikal Professor skrev i Maanedsskriftet »Tilskueren« en Artikel om »Idealernes Sammenbrud« ud fra det Synspunkt, at Verdenskrigen betegnede Nederlaget for alle de Kræfter og Værdier, man hidtil havde stolet paa: Kristendommen, Socialdemokratiet, Fredsbevægelsen, Humaniteten og selve den Fædrelandsfølelse, der nu blev misbrugt til at dække over Røvermoral. Den hele Tankegang var temmelig overfladisk — for hvem havde egentlig givet Professoren noget Pant for hans Krav til de nævnte Magter? Men den dækkede nok en ret vidt udbredt Opfattelse i radikale og saakaldt »fritænkerske« Kredse, hvor man med Hensyn til den Skuffelse, der nu skulde

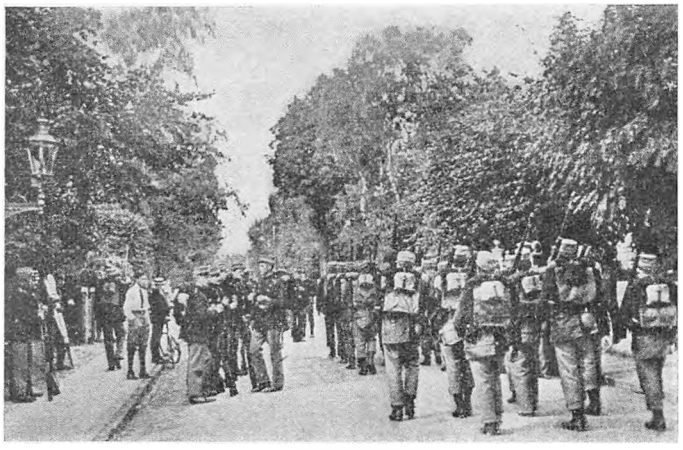
være beredt Verden af »Kristendommen«, var tilbøjelig til at glemme, at man selv havde arbejdet ret ihærdigt paa at undergrave alle religiøse Begreber og derfor ikke kunde have nogen Ret til at beklage sig over deres svigtende Styrke.

Andre i det danske Folk følte dybere og forstod, at der burde drages anden Lære af de frygtelige Begivenheder end Tvivl over for alt og alle. »Vort Folk er kommet ud af sine daglige Folder«, skrev J. C. Christensen, der jo selv var blevet skuffet ved Krigens Udbrud, 21. August, »vi er inde i en Oplevelse, som kan blive til Velsignelse for os alle, hvis vi forstaar, at det er et højere Kald, der lyder til os. . . . Vé de Mennesker iblandt os, der kan opleve, hvad der nu sker, og hvad der kommer, uden at hans Hjerte bliver som Voks i den Højestes Haand.« J. C. Christensen skriver i den samme Artikel om de samlende Kræfter, der trods megen Smaalighed og Egoisme under de kritiske Forhold havde vist sig i det danske Folk. I Virkeligheden bliver det det historiske Vidnesbyrd, der trods alt med Sandhed kan skrives om det danske Folks Holdning under den store Krig, at Folket i de mest afgørende Spørgsmaal viste Fasthed og Enighed og først og fremmest en sluttet Vilje til at gennemføre det allervigtigste Formaal: Neutralitetens Bevarelse.

I de store Beslutninger, det straks ved Krigens Udbrud blev nødvendigt at træffe vedrørende Landets Forsvarsberedskab, Økonomi og Stilling til de krigsførende Magter, havde Venstre som Oppositionsparti ingen ledende Del. Den 1. August blev der for Rigsdagen, der formelt havde været indkaldt siden den 20. Juli, forelagt ikke mindre end 8 Lovforslag med Henblik paa Krigsforholdene. J. C. Christensen udtalte i Folketinget paa Venstres Vegne, at disse Forslag maatte gennemføres uden Detailbehandling, da der ikke var nogen Tid hertil, men derfor blev det ogsaa Ministeriet, som fik Ansvar for dem i større Omfang, end det ellers var sædvanligt. »Naar Lovforslagene gennemføres paa denne Maade«, tilføjede Venstres Fører, »ligger deri fra vor Side et Ønske om at medvirke til, at alt kan gøres og gøres i Tide, som kan hjælpe til, at vort Land holdes neutralt og virkelig anses af alle for at være neutralt.« Ogsaa fra N. Neergaards Side blev det betonet, at denne nye Lovgivning skete helt paa Regeringens Ansvar. Ministeriet Zahle stod pludselig udrustet med den Opgave og dermed følgende Magt, som naturligt tilkommer en Regering i saadanne Krigstider; det havde ikke, da denne Regering tiltraadte det foregaaende Aar, været muligt at forudse, at den skulde blive ført saa langt ud over sin første erklærede Opgave som »Grundlovsministerium«; den blev nu

— hvis man tør bruge Udtrykket — et »Krigsministerium« og vil altid i den politiske Historie blive bedømt ud fra dette Synspunkt.

Regeringen ønskede ligesom Folket i dets Helhed og alle Partier den ubetingede Opretholdelse af Neutraliteten. Ikke uden Grund indsaa den, at det største Spørgsmaal her laa i Forholdet til Tyskland, hvor der gjorde sig visse Tanker gældende om, at Danmark maaske ikke var saa helt at stole paa. Ministeriet udstedte ikke blot alle fornødne Neutralitetserklæringer, men gav direkte Tyskland en Forsikring om, at det i intet Tilfælde vilde slutte sig til Tysklands Modstandere. Af militære Foranstaltninger gennemførtes i de første Dage af August Indkaldelse af den saakaldte »Sikringsstyrke«. Den radikale Regering var henvist til at bruge den af Venstre gennemførte Forsvarsordning, som den siddende Forsvarsminister selv havde været saa ivrig Modstander af; der kan næppe være Tvivl om, at Danmark under Krigen var betydeligt bedre stillet med denne Ordning, end det vilde have været uden den.

Tropper af Sikringsstyrken.

Et særligt vanskeligt Spørgsmaal rejste sig, da man fra tysk Side umiddelbart efter Englands Krigserklæring begyndte at udlægge Miner i den sydlige Del af Langelandsbæltet for at spærre fjendtlige Skibe Adgangen til Østersøen; der rejstes gennem den tyske Gesandt direkte det Spørgsmaal til den danske Regering, om den selv vilde foretage en Spærring af Storebælt. I den Anledning foretoges 5. August et Samraad mellem Ministeriet, Partiførerne og de tidligere Konsejlspræsidenter. Ministeriet og dets Partifæller ønskede at udlægge Minerne, og Højremanden Piper sluttede sig hertil; imod Planen gik derimod Venstremændene Jørgen Pedersen og Neergaard ligesom den frikonservative Frijs og Højremanden Hammerich, fordi de var bange for, at Mineudlægningen skulde blive opfattet som et uvenligt Skridt over for England. J. C. Christensen undlod helt at tage Standpunkt, velsagtens fordi han mente, at det tilkom Regeringen alene at afgøre en Sag som denne. Der blev

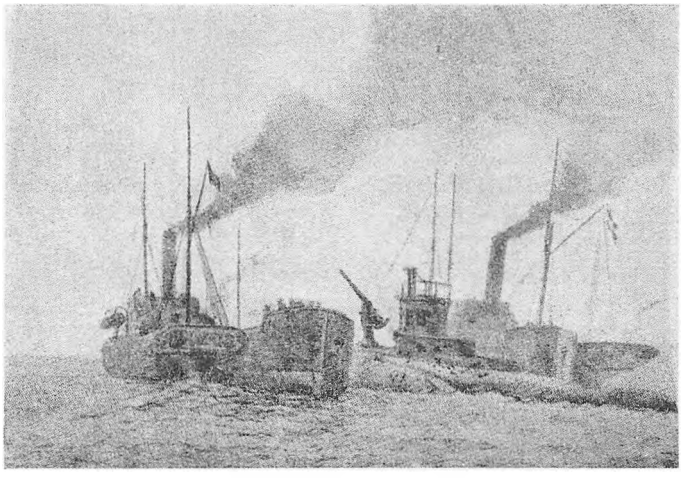
under Mødet ogsaa rejst Spørgsmaal om Dannelse af et Samlingsministerium; J. C. Christensen erklærede ikke at kunne tage Stilling hertil uden foregaaende Forhandling med sit Parti, og af Forsvarsminister P. Munch blev der da erklæret, at man ikke kunde vente paa en saadan Forhandling; der var, hævdede han, ingen Tid til Ministerkrise, der maatte handles straks. — Tydeligt fremtraadte i hele denne Situation Regeringens Tro paa sin egen Evne til at fatte alle nødvendige Beslutninger.

Afgørende med Hensyn til Mineudlægningen er det dog blevet, at Kongen, med hvem Ministeriet forhandlede straks efter Mødet med Partiførerne, viste sig ganske enig i Tanken om Udlægningens Nødvendighed. J. C. Christensen ønskede en ny Forhandling, men blev ikke imødekommet. I et Statsraad vedtoges det at spærre saavel Sundet som Store- og Lillebælt med Miner. Udlægningen fandt Sted i de nærmest følgende Dage og fandt uforbeholden Godkendelse fra Englands Side; den var sikkert en nødvendig Neutralitetsforanstaltning.

Det vil ikke være muligt at frakende Ministeriet Zahle den Fortjeneste, at det ved hele sin Holdning udadtil forstod at indgyde de krigsførende Magter og da ikke mindst den nære, farlige Nabo Tyskland en virkelig Tillid til, at Danmark havde en alvorlig Freds- og Neutralitetsvilje, som det ikke vilde være muligt at rokke. Det var dog ganske sikkert ikke berettiget, at man fra radikal og socialdemokratisk Side hurtigt lærte sig at fremstille de siddende Ministre som Mænd, besjælet af meget mere sikre Grundsætninger i denne Henseende, end et Venstreministerium vilde have haft. »Socialdemokraten« tillod sig at skrive, at et Ministerium J. C. Christensen vilde have været en Fare for Landets Stilling, foruden at det vilde have brugt 10 Gange saa mange Penge til Forsvarssagen.

Som det tidligere er fremstillet i dette Værk (se ovenfor S. 206), havde jo J. C. Christensen netop som Konsejlspræsident lagt den største Vægt paa at sikre Forudsætningerne for en heldig Neutralitetspolitik for det Tilfælde, at der skulde blive Krig, og havde af den Grund søgt Tilnærmelse til Tyskland. Det havde overhovedet været Venstres Udenrigspolitik lige siden Systemskiftet 1901 at udrydde alle Forestillinger om, at der i Danmark skulde findes nogen Vilje til at bryde Neutraliteten ud fra tyskfjendtlige Stemninger; det var i Virkeligheden paa det Grundlag, den radikale Regering kunde bygge sin Politik under Verdenskrigen, og der er ikke Tvivl om, at der ogsaa, hvis vi under

Krigen havde haft et Ministerium Christensen, vilde være blevet sat al Kraft ind paa at holde Landet uden for Krigen. Ganske vist fandtes der i Regeringspartierne nok dybere Sympatier for Tyskland end i Venstre og Højre og ogsaa mere Tro paa, at Tyskland i det lange Løb vilde gaa af med Sejren. Denne Stemning var hos Socialdemokratiet stærkt underbygget ved den Forbindelse, der var mellem Partiet og dets tyske Meningsfæller, en Forbindelse, der undertiden i »Socialdemokraten« s Spalter gav sig Udslag ved Ytringer, der maatte virke stødende for danske Følelser.

»E 13« bugseres ind til København. Tegning i »Ill. Tid«.

Med Hensyn til militære Foranstaltninger vilde en Venstreregering ikke være gaaet videre, end den radikale Regering følte sig nødsaget til, men den vilde ganske ærligt og utilsløret have kunnet vedkende sig Brugbarheden af den gældende Forsvarsordning, der jo var Venstres egen Ordning. Fra Ministeriet Zahles Tilhængere og Forbundsfæller fremkom i denne Henseende undertiden mærkelige Udtalelser. Videst gik maaske Socialdemokraten K. M. Klausen, naar han i September 1914 ved et Møde afviste enhver Tanke om effektiv Brug af det militære Apparat: »Jeg vil haabe, at vi har en Regering, som ikke vil tillade vore Soldater at skyde, hvis vor Neutralitet bliver krænket.« — Selvfølgelig havde Regeringen ladet Soldaterne skyde, hvis Danmark var blevet inddraget i Krigen; kun langsomt foretoges visse Indskrænkninger af den indkaldte Sikringsstyrke, og ved København foretoges omfattende Skyttegravs- og Pigtraadsanlæg, en meget væsentlig Udvidelse af Hovedstadens Befæstning.

Den afgørende Modsætning i Krigstiden mellem Venstre og den radikale Regering laa ikke i Spørgsmaal vedrørende Militær- og Udenrigspolitik, men kom til at udvikle sig overfor den økonomiske Politik, omkring særlige Foranstaltninger, som paa dette Omraade affødtes af Krigsforholdene.

6. og 7. August 1914 behandlede Rigsdagen en Lov om Bemyndigelse for Indenrigsministeren til prisregulerende Foranstaltninger. Som Ordfører for

Venstre erklærede N. Neergaard, at Forslaget var af en meget vanskelig Beskaffenhed, og han pegede paa, at Loven kunde benyttes saaledes, at Regeringen gjorde sig til Eneforhandler af visse Varer. Indenrigsminister Ove Rode vedgik, at Bemyndigelsen var meget omfattende og burde benyttes med Varsomhed, men dog, hvor det var nødvendigt, med Kraft. Under Indtrykket af den Situation, der forelaa, og som virkelig truede med Varemangel, var der ingen, der ønskede at gaa mod denne Lov, der lagde en saa temmelig uhørt diktatorisk Myndighed i en Ministers Haand. Allerede 7. August kunde Loven udstedes; Indenrigsministeren bemyndigedes gennem den til »indtil videre at træffe Foranstaltninger til Regulering af Prisen paa Levnedsmidler og Varer, derunder fuld Erstatning at lade Staten overtage saadanne Levnedsmidler og Varer, som det er af Betydning for Samfundet at have Raadighed over.«

Laurits V. Birck.

Det skulde imidlertid ikke vare saa længe, før der i Venstre opstod stærke Stemninger i den Retning, at man ikke burde være gaaet med til at give en saa vidtgaaende Myndighed til et Medlem af Regeringen, som paa denne Maade ligesom overtog en Side — og endda en meget vigtig — af den lovgivende Magt. Til Overvejelse af de Foranstaltninger, der tiltrængtes, blev nedsat en saakaldt»overordentlig Kommission«, hvis første Leder blev den tidligere Finansminister Chr. Hage, der i politiske Anskuelser stod Regeringen meget nær; den rummede Repræsentanter for de forskellige Erhverv og Samfundsklasser og desuden en Nationaløkonom som Professor L. V. Birck. Almindelig omstridt blev Kommissionens Virksomhed, da dens Flertal vedtog en Maksimalpris paa Rug, der fandt Godkendelse hos Indenrigsministeren, og hvorom der udgik Bekendtgørelse fra ham 31. December 1914. Maksimalprisen blev fastsat til 18½ Kr. pr. Td., hvad der betød en betydelig Stigning fra den gængse Pris det foregaaende Aar, der havde været 11 Kr., men ikke den fulde Prisstigning Reguleringen begrundedes naturligvis med Nødvendigheden af at skaffe tilstrækkelig billigt Brødkorn for den store Befolkning; men Kommissionens Medlemmer af Venstre og Højre havde dog ikke fundet en saadan Indgriben

i den frie Handel og Ejendomsret nødvendig eller berettiget, og Venstremanden Folketingsmand P. Th. Nielsen havde hævdet, at hvis man vilde følge Grundlovsbudene om Ejendomsret, kunde Prisen ikke sættes lavere end 21 Kr.

I Landbrugskredse blev der straks Misfornøjelse med, at man saaledes skulde sælge en vigtig Vare efter en Pris, der var fastsat af Staten. Ordningen stred i den Grad imod, hvad man var vant til, og hvad man ansaa for selvfølgelige Rettigheder, at der ikke blev alt for megen Tilbøjelighed til at tænke over den særlige Baggrund, der laa i Krigsforholdene. Det var ikke at vente, at de, der i Kraft af de regulerende Bestemmelser fik væsentlig mindre Indtægter, end de ellers vilde have haft, uden Kritik skulde finde sig til Rette med en saa ny Tingenes Tilstand.

Det var ikke alene hos Venstre som det Parti, der mere end noget andet repræsenterede Landbruget, at der gjorde sig stærk Betænkelighed gældende over for denne Maksimalprisordning. Den konservative Industrimand Alexander Foss erklærede ved et stort Industrimøde, at den slet ikke svarede til sin Hensigt: »Resultatet af hele denne Foranstaltning synes at maatte blive, at vi i højere Grad maa bruge udenlandsk Rug, end Tilfældet ellers vilde have været, og da den udenlandske Rug, som endnu købes, er meget dyr, vil vi vel ved Hjælp af Maksimalprisen have bevirket en Forhøjelse af Brødpriserne i Stedet for en Nedsættelse. Saaledes vil Forsøget paa at lukke et Marked, der efter sine Forudsætninger maa være aabent, blot føre til det modsatte Resultat og fordyre Brødet i Stedet for at gøre det billigere.«

Det var altsaa ikke blot en Anskuelse hos Landmænd, der fandt Udtryk, da en Kreds af Venstremænd i Januar 1915 stillede Forespørgsel i Folketinget om, hvorvidt Regeringen agtede under Hensyn til de uheldige Forhold vedrørende Landets Forsyning med Brødkorn at indkøbe saadant Korn fra Udlandet og at ophæve den fastsatte Maksimalpris paa Brødkorn. Forespørgslen gav Anledning til en meget livlig Debat, der strakte sig over Dagene fra 19. til 23. Januar. Ordfører for Forespørgerne var P. Th. Nielsen, og han stod ved de Anskuelser, han hævdede, meget skarpt over for Indenrigsminister Ove Rode, der erklærede at ville imødekomme den første Del af Forespørgslen, men ikke den anden. P. Th. Nielsen henviste til, at en Maksimalpris som den omhandlede var stridende mod Grundloven, der i sin § 82 fastsatte, at Ejendomsretten var ukrænkelig, og at tvungen Afstaaelse af Ejendom blot kunde

ske, hvor Almenvellet krævede det, og da mod fuld Erstatning. Dernæst udviklede han, hvorledes Maksimalprisen i Virkeligheden ikke svarede til sit Formaal: at skaffe billigt Brød. Saa snart det var trukket op til Maksimalpris, var Indførslen af Brødkorn udefra standset, og det maatte nu efter Forespørgerens Mening blive Regeringens Sag at købe den Rug, der manglede. Skarpt betonede P. Th. Nielsen, at det ikke var Venstres Tanke at forholde Befolkningen Brød til overkommelige Priser: »Jeg ønsker straks at sige, at det er Forespørgernes og Venstrepartiets Opfattelse, at den Rug, som Regeringen paa den Maade maatte købe, skal den sælge til en endog betydelig lavere Pris end Indkøbsprisen, saa at Brødprisen derved om muligt kunde sænkes. Herved vil Tabet og Byrderne kunne fordeles saa nogenlunde retfærdigt paa Skatterne.«

P. Th. Nielsen (født 1863, død allerede 1916) var Gaardejer af privat Erhverv og Folketingsmand for Horsens Landkreds, fra 1908 tillige Hypothekbankdirektør; han var dygtig og skarpsindig, en stor Arbejdskraft og følte sig i udpræget Grad som Landbrugsrepræsentant. Hans Tankegang dækkede, hvad der stadig mere blev den fremherskende Stemning inden for Landbokredse over for Regeringens Prisreguleringspolitik. Fra Indenrigsminister Ove Rodes Side blev han imødegaaet med den Betragtning, at der hverken var Tale om noget Grundlovsbrud eller om nogen praktisk uheldig Foranstaltning. Stærkt betonede Rode det sociale Hensyn og den retfærdige Fordeling, der efter hans Mening paa denne Maade kunde naas. Rode mente, Konjunkturerne under Krigen hidtil havde været overraskende gode for det store Landbrug og ikke ugunstige for det mellemstore Landbrug, hvorimod den vanskeligst stillede Klasse var Arbejderklassen paa Land og i By, der havde faaet mindre Arbejde og højere Priser at betale, ligesom ogsaa alle lavt lønnede Funktionærer og det lille Landbrug var haardt ramt. Rode fandt det da i sin Orden, at det kornproducerende Landbrug kom til at bære de fornødne Byrder for at skaffe alle de nævnte mindre bemidlede billigt Brød.

Hans Kritikere af Venstre indrømmede, som de citerede Udtalelser af P. Th. Nielsen viser, at der, som Forholdene var, laa en naturlig Statsopgave i en Brødforsyning til taalelige Priser, men man mente, at Landbruget ikke alene skulde bære Byrderne derved. Det var rimeligt, fandt man, at der gennem Skattepaalæg blev ydet et Bidrag ogsaa fra de Samfundsklassers Side, der i Virkeligheden tjente langt mere paa Krigen end Landmændene: Byernes Han-

dels- og Industrifolk. J. C. Christensen skrev i »Tiden« (29. Januar 1915), at det var skammeligt at beskylde Bønderne for at ville fordyre det daglige Brød. Bønderne, fastslog han, vilde tværtimod gerne være med til at bære de Byrder, der var nødvendige for at holde Brødpriserne nede paa en rimelig Højde, men de forstod ikke, at de rige Grosserere og Fabrikanter ikke ogsaa skulde være med dertil. Hvad Venstre forlangte, var altsaa, at Bønderne vel skulde have den »fulde Erstatning« for deres Brødkorn, men derefter skulde de sammen med andre, der var i Stand dertil, gennem Skat bære det offentliges Omkostninger ved Fremskaffelse af billigt Brød.

Under de omtalte Forhandlinger i Folketinget om Maksimalpris stillede Højre sig i det væsentlige paa samme Standpunkt som Venstre — altsaa det, at det var ikke de hjemlige Producenter, men Samfundet som Helhed, der skulde bære Byrderne ved Befolkningens Forsyning til en rimelig Pris. Forhandlingerne sluttede 23. Januar med Vedtagelse af en af den radikale Niels Frederiksen stillet Dagsorden, hvori Folketinget udtalte sin Billigelse af Regeringens Erklæringer og tilsagde den Støtte under dens fortsatte Virksomhed til Imødegaaelse af uoverkommelige Prisstigninger paa Befolkningens nødvendige Næringsmidler og til Fremme af Landets Forsyning med Brød og Foderstoffer. Der var 60 Stemmer for denne Beslutning, 46 (Venstre og Højre) imod; og saaledes havde det radikal-socialistiske Folketingsflertal udtalt sin Godkendelse af en Prisordning, der af mange i Landbruget følte som et Overgreb.

I den nærmest følgende Tid fortsattes den bevægede parlamentariske Forhandling med en lige saa bevæget offentlig Drøftelse paa Møder og i Blade. Fra Venstrepolitikeres Side bekæmpedes Maksimalprisen som en Uret, men desuden bebrejdede man stærkt Regeringen, at den vilde regere saa enevældigt uden Hensyn til Oppositionspartierne. Det blev beklaget, at man overhovedet var gaaet med til 7. August-Loven, der efterhaanden blev benyttet saaledes, at der kom til at mangle det naturlige Samarbejde mellem Regering og Rigsdag, medens al Magt samlede sig hos Ministrene og deres Tilhængere. Der var i denne Kamp om økonomisk Politik ofte noget af den ubehagelige Tone, der let fremkommer, hvor den hele Modsætning knytter sig saa stærkt til materielle Klasseinteresser; den rummede dog ogsaa principielle Modsætningsforhold, der tjente til at uddybe og klarlægge almindelige politiske Skillelinjer. Venstre udvikledes ved denne Kamp meget tydeligt i Retning af en

mere bevidst økonomisk Liberalisme, og de Radikale rykkede nærmere Socialdemokratiet i socialøkonomisk Opfattelse. Til Venstres Synspunkter sluttede sig den tidligere radikale Landbrugsskoleforstander Th. Madsen-Mygdal, Dalum, der 1915 forgæves stillede Forslag om at opgive Maksimalprisen og i Stedet udbetale Dyrtidshjælp.

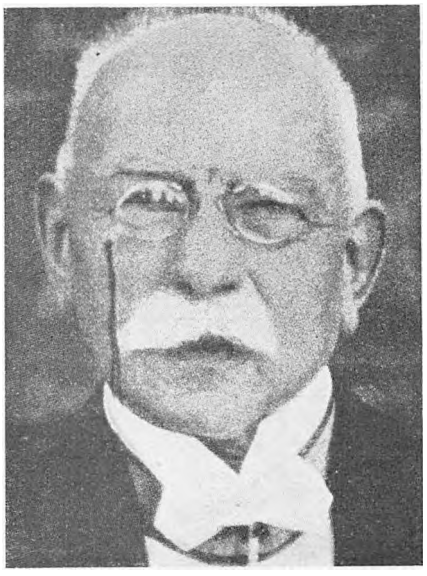
Saa nogenlunde uanfægtet af Kritikken fortsattes Prisreguleringen, og 31. Marts 1915 gennemførtes en Maksimalpris paa Flæsk i Forbindelse med en Ordning, hvorved Udførsel af levende Svin blev forbudt, og Slagteriernes Udførsel fordeltes systematisk med 75 pCt. til England, 25 pCt. til Tyskland. »Maksimalflæsk« blev ikke noget godt Ord i de fleste Landbrugskredse, og saa længe Krigen og Krigsforanstaltningerne vedvarede, tilspidsedes i det hele de økonomisk-politiske Modsætninger. Ogsaa for Svinefedt og Kartofler kom der i 1915 Prisreguleringer. — Indenrigsminister Ove Rode lagde personligt et stort og beundringsværdigt Arbejde i de omhandlede Foranstaltningers Gennemførelse paa den efter hans Skøn bedst mulige Maade. Han forsvarede dem efterhaanden ikke blot som nødvendige ud fra bestemt givne midlertidige Forudsætninger, men som Vidnesbyrd om, at en ny Samfundsopfattelse og Samfundsordning var ved at bane sig Vej.

GRUNDLOVSSAGENS LØSNING 1915

Det saa en Tid ud, som om Grundlovssagen skulde praktisk talt helt bortfalde, indtil Verdenskrigen var afsluttet. Efter Rigsdagssamlingens Aabning blev Grundlovsforslaget atter fremsat i Landstinget i Oktober 1914, og det henvistes til Behandling i et Udvalg med Jørgen Pedersen som Formand. Han var af den Opfattelse, at Sagen ikke med Nytte kunde færdigbehandles, før det var muligt at afholde de fornødne Bekræftelsesvalg, og den Mulighed syntes udelukket under de raadende Krigsforhold. Der skete da i Løbet af Vinteren 1914—15 intet til Sagens Fremme, og naturligvis blev der af Regeringstilhængerne hævdet, at Landstingets Venstre blot vilde udskyde Sagen, fordi det absolut vilde have et Forlig med Højre. Det skulde imidlertid vise sig, at Sagen kunde løses, før man havde ventet det, netop fordi Højremænd og Radikale kunde mødes til et Forlig om den og derved muliggøre en Gennemførelse, uden at der skulde blive Tale om »Kampvalg«.

Der var eet vigtigt Punkt, hvor Højre og Radikalismen kunde mødes i

fælles Interesse og Anskuelse, nemlig i Ønsket om saa meget som muligt at faa fastslaaet og gennemført Forholdstalsvalgmaaden. De klogeste Højremænd indsaa, at det var det væsentligste, der fra deres Partis Side kunde opnaas, medens det var haabløst vedblivende at ville modstaa Kravet om lige, almindelig Valgret. I Marts 1915 henvendte da tre Højrerigsdagsmænd Overretssagfører P. Rasmusen, Professor Ellinger og Telegrafist Abrahamsen sig til Regeringen om en Løsning af Grundlovssagen, og det kom til Forhandling mellem dem og de tre Ministre Zahle, Edv. Brandes og Ove Rode. Brandes kunde senere med Rette udtale, at det var ikke noget tilfældigt, der skete, da der kom denne Henvendelse til Ministeriet, den beroede ikke paa noget vilkaarligt Indfald af de tre Højremænd. Tiden var blevet moden for den nye Grundlov, det var Vælgerne, der stod bagved og vilde den: »Mændene vilde den, Kvinderne ønskede den, og de unge følte sig myndige.« Med andre Ord end Brandes' kan man ogsaa sige det saaledes, at Højre — eller rettere dets mest fremragende Personligheder — endelig havde indset, at dets gamle Sag var fuldstændigt tabt.

H. O. G. Ellinger f. 1857.

Det Resultat, der kom ud af de seks Mænds Forhandlinger, blev 24. Marts forelagt det Fællesudvalg, der 1913—14 var blevet nedsat til Behandling af Grundlovssagen. Samme Dag afholdt samtlige Partigrupper Møde om Sagen, og de erklærede sig alle villige til at forhandle paa det nu givne Grundlag. Arbejdet med Grundlov og Valglov blev da ført videre dels i Landstingsudvalget, dels i et nyt Fællesudvalg. Paa denne Maade gennemførtes omend ikke uden Besvær en Ordning, hvorved de »konservative« Garantier, der opnaaedes ud over de tidligere vedtagne Forslag, unægtelig blev noget svage. Der skulde — og herpaa er der ogsaa blevet lagt Vægt fra radikal Side — i Grundloven indføres en Bestemmelse om, at Valgloven skulde sikre en ligelig Repræsentation af alle Partier, og en Tredjedel af Folketinget skulde kunne kræve Ekspropriationslove udsat til Tiden efter det følgende Folketingsvalg. Folketingets Medlemstal blev sat til 140, Landstingets til 72, hvoraf de 18 skulde vælges af Landstinget selv, hvorved de siddende kongevalgte Landstingsmænd